

Βιβλιοστάσιον

Θεοδοσίου Κυριακίδη, *Στὸ ὄνομα τῆς Πίστης καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ. Ρωμαιοκαθολικὲς ἱεραποστολὲς στὸν Πόντο κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα*, ἐκδ. Ἀντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2019.

Ὁ Δρ. Θεοδόσιος Κυριακίδης καὶ διδάσκων στὴν ἔδρα Ποντιακῶν Σπουδῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Παν. Θεσσαλονίκης (ποῦ λειτουργεῖ μὲ τὴ χρηματοδότηση τοῦ ιδρύματος τοῦ Ἰβάν Σαββίδη), καθὼς καὶ στὸ Διεθνὲς Πανεπιστήμιο Ἑλλάδος, κυκλοφόρησε πρόσφατα ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Σταμούλη τὴ διδακτορικὴ του διατριβή, τὴν ὁποία ἐκπόνησε ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Ὁμοτίμου πλέον Καθηγητῆ Κωνσταντίνου Φωτιάδη, μὲ τὸν εὐφύεστατο τίτλο: «Στὸ ὄνομα τῆς Πίστης καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ» καὶ ὑπότιτλο: «Ρωμαιοκαθολικὲς ἱεραποστολὲς στὸν Πόντο κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα».

Μὲ ἕναν τίτλο ποῦ καταφέρνει νὰ συμπυκνώσει μὲ μαεστρία τὸ ἀντικείμενο τῆς πολυσέλιδης μελέτης του, ὁ συγγραφέας θέτει στὴ διάθεση τῶν ἀναγνωστῶν του—ἐπιστημόνων καὶ μὴ—τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολυετοῦς ἐρευνητικοῦ του ἔργου μὲ τὴ χρήση ἄγνωστων μέχρι σήμερα πηγῶν, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα στὸ Βατικανό.

Ὁ συγγραφέας στὴν εἰσαγωγή του μὲ σαφήνεια ὀριοθετεῖ τὸ θέμα του, τὴ δράση δηλαδὴ τῶν Καθολικῶν

ἱεραποστολῶν στὸν Πόντο, ἂν καὶ συνέλεξε καὶ σχετικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὴ δράση τῶν Προτεσταντικῶν ἱεραποστολῶν, στίς ὁποῖες καὶ εὐκαιριακὰ ἀναφέρεται. Τὸ θέμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι μὲν γνωστὸ στὴ διεθνή βιβλιογραφία, ἀλλὰ παραμένει ἀνερεύνητο εἰς βάθος, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ παρουσία στὸν Πόντο. Σημειώνει μάλιστα ὅτι, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἱεραποστολὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὸν Πόντο ἄρχισε ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐνετικῆς καὶ γενοβέζικης κυριαρχίας στὴ Μεσόγειο, ἡ ἐργασία ἐξετάζει ἐξονυχιστικὰ τὴ νεώτερη περίοδο, κυρίως ἐκείνην τοῦ 19ου αἰ., ὅταν δηλαδὴ οἱ ἱεραποστολικὲς αὐτὲς ὀμάδες ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ καὶ ἄρχισε τὴν δράση του τὸ τάγμα τῶν Ἰταλῶν Καπουτσίνων μοναχῶν.

Ἡ μέθοδος τῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ ἀρχεῖακὴ ἔρευνα στὸ Μυστικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Βατικανοῦ, τῆς Propaganda Fidei τῆς Segreteria di Stato, καὶ τῶν ἱεραποστολικῶν ταγμάτων ποῦ ἔδρασαν στὴν περιοχὴ καὶ ἔρχονται στὸ φῶς γιὰ πρώτη φορά, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴ δομὴ τῆς ἡ ἐργασία διαιρεῖται σὲ δύο μέρη. Στὸ Α' μέρος ἐξετάζεται χρονολογικὰ σὲ ὀκτῶ κεφάλαια ἡ ἐξέλιξη τῆς ἱεραποστολῆς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐντάσσοντάς τὴν στὸ γενικώτερο ἱστορικὸ πλαίσιο καὶ ἐξετάζοντας παράλληλα καὶ τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς. Στὸ Β'

μέρος διερευνώνται σέ τέσσερα κεφάλαια με θεματική μορφή τὰ διάφορα ζητήματα τῆς ιεραποστολῆς ὅπως τὸ ἐκπαιδευτικό, τὸ φιλανθρωπικὸ καὶ τὸ ποιμαντικὸ, τόσο τῶν Φραγκισκανῶν, ὅσο καὶ τῶν ἄλλων ταγματῶν στὸν Πόντο. Ἐπίσης ἐξετάζεται ἡ ἀντιμετώπιση τῆς γενικώτερης Ρωμαιοκαθολικῆς ιεραποστολικῆς δραστηριότητος πρὶν ἀπὸ τὴν οἰκουμενικὴν στροφή τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, τόσο ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ τὴ γενικώτερη Ὀθωμανικὴ διοίκηση, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Τέλος, γίνεται λόγος πρὸς ἀντικειμενικώτερη κατανόηση τοῦ θέματος καὶ γιὰ τὶς συνέπειες αὐτῆς τῆς δραστηριοποίησης στὶς διάφορες ἐθνότητες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀνταγωνιστικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων δογμάτων.

Τὸ ἐγχείρημα τοῦ συγγραφέα νὰ παρουσιάσει μὲ λεπτομέρειες τὸ ἀνερευνητὸ ζήτημα τῶν ιεραποστολῶν στὸν Πόντο, εἶναι ἀναμφίβολα τολμηρὸ καὶ δύσκολο, καθὼς προϋποθέτει ἐξοικείωση μὲ τὰ δυσανάγνωστα ἔγγραφα, τὴν ἱστορία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ τῆς ιεραποστολῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα. Καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ σκοπιά, δηλαδὴ τὴν ιεραποστολικὴν καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ συμβολὴ τῆς στὴν πρόσφατὴ ἱστορία τοῦ Πόντου, παρουσιάζεται ἐδῶ κριτικὰ τὸ ἐπιστημονικὸ πόνημα τοῦ κ. Κυριακίδη.

Εἶναι γνωστὸ τὸ σὸκ ποὺ ὑπέστησαν τόσοσιν ὁ Ἑλληνισμὸς ὅσον καὶ οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενουᾶτες ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Τραπεζούντας ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ 1461, ἡ ὁποία στὴν οὐσία μετέτρεψε τὸν Εὐξείνιο Πόντο σὲ μουσουλμανικὴ λίμνη μέχρι καὶ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή τὸ 1774. Κατὰ συνέπεια, ἐκτὸς τῆς ἀπώλειας τοῦ θαλάσσιου ἐλέγχου τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸ διεξαγόμενον ἐκεῖ

βενετικὸ καὶ γενουατικὸ ἐμπόριο, ἄρχισε καὶ ἡ συρρίκνωση τῆς ρωμαιοκαθολικῆς παρουσίας στὸν Πόντο, μὲ μόνη ἐξαίρεση τὸ ἀΐμιση τοῦ 17ου αἰῶνα, ὅταν δύο μητροπολίτες τῆς Τραπεζούντας (Ἰγνάτιος Μενδόνης καὶ Κύριλλος ὁ Σπουδαῖος) μετεστράφησαν στὸν καθολικισμό.

Οἱ σοβαρὰς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ Καπουτσίνοι στὴ Γεωργία ἀπὸ τοὺς Ἀρμένιους Καθολικοὺς ἱερεῖς τῆς περιοχῆς καὶ τὴ Ρωσία τὴ δεκαετία τοῦ 1830 καὶ κατὰ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1840 ἀνάγκασαν τὴν Καθολικὴν ιεραποστολὴν νὰ ἐγκαταλείψει τὴ Γεωργία καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Τραπεζούντα, παρὰ τὴν ἐκεῖ ἀπροθυμία ἐλληνορθοδόξων ἀκόμη καὶ νὰ τοὺς μισθώσουν στέγη. Τὴ μόνιμη παρουσία τῶν καθολικῶν στὸν Πόντο παρουσιάζει μὲ πολλὰς λεπτομέρειες ὁ συγγραφέας.

Ἡ ἐπιλογὴ τῆς Τραπεζούντας ἤδη ἀπὸ τὸ 1838 καὶ ἡ ἴδρυση ιεραποστολικοῦ σταθμοῦ ἐξυπηρετοῦσε τοὺς καθολικοὺς διπλᾶ: ἀπὸ τὴ μία παρέμεναν σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Γεωργία, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχαν ἀρχίσει τὴν ιεραποστολικὴν τους δράση καὶ στὴν ὁποία ἤθελαν μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία νὰ ἐπιστρέψουν. Τὸ ἐπιχείρησαν βέβαια μέχρι καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ., χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ κίνησή τους νὰ ἐδραιωθοῦν στὴν Τραπεζούντα τοὺς ἔθετε αὐτομάτως στὸ κέντρο τῶν ἐξελίξεων, κοντὰ στὸ λιγοστὸ ποίμνιό τους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπὸ παλαιὰ ἐγκατεστημένους λεβαντίνοους, κοντὰ στὴ δυναμικὴ παρουσία στὴν περιοχὴ τὸ 1836 τῶν Προτεσταντῶν. Ἡ Τραπεζούντα ἄλλωστε βρέθηκε στὸ ἀπόγειο τῆς ἀκμῆς τῆς λόγω τῆς ἀπόληξης τοῦ δρόμου τοῦ μεταξιῦ, ποὺ σταδιακὰ ἐγίνετο τὸ «μῆλον τῆς ἔριδος» τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι τόσο οἱ Βρετανοὶ ὅσο καὶ οἱ Γάλλοι, οἱ

Αύστριακοί, οί Πρώσοι κ.ἄ., προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπο, ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα, καὶ τελικὰ ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1830, νὰ ἐγκαθιδρῦσουν προξενικὲς ἀρχές πρῶτα στὴν Τραπεζοῦντα καὶ στὴ συνέχεια καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τοῦ Πόντου (Κερασοῦντα, Σινώπη, Ἄμισό, καὶ Ἀμάσεια στὸ ἐσωτερικό). Ἡ κατὰ τεκμήριο προστάτιδα τῶν χριστιανῶν ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας Γαλλία, εἰδικὰ μετὰ ἀπὸ τὴ συνθήκη τῶν Παρισίων τὸ 1856, ποῦ ὡς γνωστὸν σφράγισε τὴ λήξη τοῦ νικηφόρου γι' αὐτὴν Κριμαϊκοῦ Πολέμου, μὲ τὸν πρόξενό της βοήθησε τοὺς Καπουτσίνους νὰ πάρουν τελικὰ κυβερνητικὴ ἄδεια ἀνέγερσης ἰδιόκτητων οἰκιῶν καὶ ἐκκλησίας τοὺς πρῶτους μῆνες παρουσίας τους στὴν Τραπεζοῦντα.

Οἱ μεταρρυθμίσεις στὶς ὁποῖες προχώρησε μετὰ ἀπὸ πίεση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἢ Ὀθωμανικῆ Αὐτοκρατορία ἀπὸ τὸ 1839 (Χάτι Σερίφ) καὶ κυρίως τὸ 1856 μὲ τὸν καταστατικὸ χάρτη τοῦ Χάτι Χουμαγιούν, ὑπῆρξε εὐνοϊκὴ συγκυρία, λόγῳ τῆς ἐφαρμογῆς –ἔστω καὶ τύποις– τῆς ἰσότητος τῶν ὑπηκόων ἔναντι τοῦ νόμου, ἀνεξαρτήτως θρησκείας.

Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ ἡ ρωμαιοκαθολικὴ παρουσία καὶ ἱεραποστολὴ στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ἂν καὶ γνώρισε στὴν ἀρχὴ ἀκμὴ, σταδιακὰ ὅπως ὅλες οἱ μὴ μουσουλμανικὲς κοινότητες ἔγινε καὶ αὐτὴ θύμα μιᾶς αὐταρχικῆς πολιτικῆς, μὲ τὴν κατάργησι μάλιστα τοῦ Συντάγματος τοῦ 1876 καὶ τὴν ἐνοχοποίηση τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ὡς δυνητικὰ ἀνατρεπτικοῦ τῶν δομῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶναι συγκλονιστικὲς οἱ περιγραφές τῶν Καπουτσίνων γιὰ τὶς σφαγές τῶν Ἀρμενίων τὸ 1894-1896, κάτι ποῦ ἐπηρέασε ἀρνητικὰ μὲ τὴν πάροδο

τοῦ χρόνου καὶ τὶς δραστηριότητες τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἱεραποστολῆς. Naὶ μὲν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν μπορούσε νὰ πιέσει κανέναν νὰ ἀποδεχθεῖ τὸ Ἰσλάμ, δὲν θὰ ἀνεχόταν ὅμως ποτὲ τὴ μεταστροφὴ μουσουλμάνων στὸν χριστιανισμό.

Τὰ πράγματα ἐπιδεινώθηκαν γιὰ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς, ὅταν ἐπεκράτησαν οἱ Νεότουρκοι λίγο μετὰ ἀπὸ τὸ 1908, ὅποτε ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται καὶ ἡ πολιτικὴ ὁμογενοποίηση τῆς καταρρέουσας Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ εἶχαν προηγηθεῖ οἱ ἐξαγγελίες περὶ ἰσονομίας, ἰσοπολιτείας καὶ ἀνεξιθρησκείας ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων κατὰ τοῦ σουλτάνου, τὶς ὁποῖες εἶχαν δεχθεῖ ὅλοι –ἢ σχεδὸν ὅλοι– οἱ χριστιανοὶ μὲ χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση.

Ὁ συγγραφέας σημειώνει ὅτι ἡ τάση τῶν ἱεραποστόλων νὰ συνδέουν τὴ δράση τους μὲ τὴν ἐθνικὴ προέλευσίν τους ἐπέφερε σοβαρότατα προβλήματα στὴν πραγματοποίηση τῆς ἱεραποστολῆς ἀφοῦ κάθε φορὰ ποῦ τὸ κράτος ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονταν βρισκόταν σὲ πολεμικὴ ἀντιπαράθεσι καὶ σύγκρουσι μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, σταματοῦσε κάθε δραστηριότητα καὶ ἀπελαύνονταν οἱ ἱεραπόστολοι.

Ὁ Α' Παγκόσμιος Πόλεμος εἶναι χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποδιοργάνωσης καὶ διάλυσης τῶν ἱεραποστολῶν στὴν Ἀνατολή, ἀφοῦ οἱ Ἰταλοὶ Καπουτσίνοι καὶ οἱ Γάλλοι Ἰησοῦιτες ἀποτελοῦσαν ἐχθροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔτσι, ἡ ἐκδίωξι τῶν ταγμάτων καὶ τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς ἱεραποστολῆς, ποῦ συνέπεσαν τὸ ἴδιο διάστημα, ὀδήγησαν τελικὰ στὴν παρακμὴ της. Προσπάθειες ἀνάταξις ἐπιχειρήθηκαν μετὰ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ὁ συγγραφέας δὲν σταματᾷ τὴν ἐξιστόρησι μὲ τὸ τέλος τοῦ Πολέμου, ἀλλὰ παραθέτει πληροφορίες

για την εξέλιξη της ρωμαιοκαθολικής ιεραποστολής μέχρι και τις ημέρες μας, βοηθώντας τον αναγνώστη να έχει μία συνολική εικόνα του ζητήματος.

Ασχέτως εάν τελικά ο αριθμός των Καθολικών δεν αυξήθηκε ποτέ και δεν ξεπέρασε ποτέ τους 300 περίπου στην ίδια την Τραπεζούντα και συνολικά περίπου 500 άτομα σε ολόκληρο τον Πόντο, οι Καπουτσίνι μοναχοί και παράλληλα με αυτούς κι άλλα μικρότερα τάγματα και αδελφότητες (λ.χ. Άδελφές της Παναγίας της Σιών, Άδελφοί των χριστιανικών σχολείων, Άδελφές Αγίου Ίωσήφ της Έμφανίσεως, οί Μαριανοί κ.ά.) κατέβαλαν υπεράνθρωπες προσπάθειες να συνεχίσουν αδιάλειπτα και απρόσκοπτα το έργο τους (κατήχηση, κήρυγμα, σχολεία, έργα φιλανθρωπίας κ.λπ.), ακόμη κι όταν κάτι τέτοιο φάνταζε αδύνατο, λόγω οικονομικής δυσπραγίας, έχθρικής αντιμετώπισης, πολιτικών κρίσεων εντός της Αυτοκρατορίας, πολεμικών συρράξεων, έπιδημιών κ.λπ. Ειδικά μάλιστα όταν ενέσκηπτε στην πόλη κάποια έπιδημία (χολέρας για παράδειγμα), οί Ιεραπόστολοι προσέφεραν με αυτοθυσία Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και φροντίδα στον πληθυσμό, κερδίζοντας έτσι τή συμπάθεια και τή εμπιστοσύνη ακόμη και των έλληνορθόδοξων και των Άρμενίων, ανατρέποντας τή αρνητικό κλίμα πού είχαν βιώσει ιδιαίτερα κατά τή άφιξη τους στην Τραπεζούντα. Αυτή ή θετική βέβαια στάση Άρμενίων και Έλλήνων, κυρίως μετά από κάθε τέτοια σοβαρή κρίση, πρὸς τοὺς Καθολικούς μοναχοὺς δὲν κεφαλαιοποιήθηκε στην πράξη με μεταστροφή στον Καθολικισμό, ὅπως τονίζει ο συγγραφέας. Παρατηρήθηκε μόνον ή έντονη έπιθυμία να στείλουν τὰ παιδιά τους στὰ Ιεραποστολικά

σχολεία, ειδικά μετά από τὸ 1870, ὅταν οί ἀδελφοί τῶν Χριστιανικῶν Σχολείων και οί Άδελφές τοῦ Αγίου Ίωσήφ τῆς Έμφανίσεως συνέστησαν και λειτούργησαν Ιεραποστολικά σχολεία για ἀγόρια και κορίτσια, με μεγάλη έπιτυχία.

Με άφορμή αυτήν τήν τάση κάποιων μελῶν τοῦ γένους τῶν Ρωμιῶν (ροὺμ μιλλέτ) και τῶν Άρμενῶδων να στείλουν τὰ παιδιά τους να μορφωθοῦν στὰ Καθολικά σχολεία, ο συγγραφέας έπισημαίνει ὅτι κάτι τέτοιο ὀφειλόταν καθαρά σε ὠφελιμιστικούς λόγους (ποιότητα εκπαιδευτικοῦ ἔργου, εκμάθηση ξένων γλωσσῶν – πολύτιμων ἐφοδίων για τὸ εμπόριο) και σε καμία περίπτωση δὲν σχετιζόταν με πραγματική έπιθυμία δογματικῆς μεταστροφῆς. Άλλα και ὅσοι τελικά έπίσημα μεταστρέφονταν, ἀπέβλεπαν συνήθως σε κάποια οικονομική ένισχυση και εκμετάλλευση, και στο ὕψηλό επίπεδο τῶν σχολείων, κάτι βέβαια πού επέσυρε τή χλεύη και τήν ἀπαξίωση τοῦ έλληνορθόδοξου στοιχείου, πού δὲν περιοριζόταν μόνο σε λεκτικῆς προσωπικῆς έπιθέσεις, ἀλλὰ επεκτεινόταν και σε δημοσιεύσεις-λιβέλλους στον τοπικό τύπο.

Βέβαια τὰ αισθήματα ἀντιπάθειας, σημειώνει ο συγγραφέας, ἦταν ἀμοιβαία, ἀφοῦ οί Ρωμαιοκαθολικοί ἀποκαλοῦσαν τοὺς "Έλληνες «ἀσυνείδητους, ἀχάριστους, ἐγωιστές, ὕπουλους, αὐθάδεις κ.λπ.»." Έχει μάλιστα μεγάλο ενδιαφέρον ή ἀποψη τους, τήν ὁποία καταγράφει ο συγγραφέας, βασισμένους στις έπιστολές τῶν Καπουτσίνων, για τὸν Μητροπολίτη Τραπεζοῦντος Χρῦσανθα.

Αντίθετα με τὰ πενιχρὰ ἀποτελέσματα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ιεραποστολῆς, οί κατά κύριο λόγο Αμερικανοί Εὐαγγελικοί Ιεραπόστολοι –θέμα πού έπίσης

ἀπασχολεῖ τὸν συγγραφέα ἐρευνητικά-κατάφεραν νὰ ἔχουν κάπως περισσότερο ἐπιτυχημένη παρουσία στὸν Πόντο, κυρίως λόγῳ τῆς «ἐπιθετικῆς» καὶ καθαρὰ προσηλυτιστικῆς πολιτικῆς τους, μὲ πιὸ γνωστὴ τὴν περίπτωση τῶν Ἑλλήνων Εὐαγγελικῶν τοῦ Πόντου, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους μετὰ ἀπὸ τὸ 1922 ἐγκαταστάθηκαν στὴν Κατερίνη. Οἱ Εὐαγγελικοί, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σχολεῖα, τίς ἐκδόσεις μὲ ἠθικοπλαστικὸ καὶ θρησκευτικὸ περιεχόμενον καὶ τὴ διανομὴ βίβλων, εἶχαν στὴ διάθεσή τους καὶ μεγάλο ἀριθμὸ κονδυλίων γιὰ φιλανθρωπία.

Ἡ μελέτη ἀποτελεῖ δίχως ἀμφιβολία σημαντικὴ συμβολὴ στὴ γνώση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Πόντου, τῆς ἱστορίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἀνατολή, τοῦ ρόλου καὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στὴν περιοχὴ, τῶν θεμάτων παιδείας καὶ λειτουργίας ξένων σχολείων στὴν Ἀνατολή, καθὼς καὶ τοῦ ζητήματος τῆς Γενοκτονίας τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου.

Τὸ ἔργο του ὁ συγγραφέας φρόντισε νὰ τὸ ἐμπλουτίσει, μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ συνδρομὴ καὶ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου τοῦ κ. Ἀντώνη Σταμούλη, μὲ ἓνα ἐξαιρετικὸ παράρτημα φωτογραφιῶν ποὺ ἐπιτρέπουν στὸν ἀναγνώστη νὰ ἔχει εἰκόνα τῶν ἴδιων τῶν πρωταγωνιστῶν, τῶν ἱεραποστόλων, τῶν κτηρίων τους, τοῦ ἔργου τους, τῶν σφραγίδων τῶν ταγμάτων τους. Παραθέτει ἐπίσης ἓναν πολὺ χρήσιμον κατάλογο τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσώπων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ 1845 μέχρι τίς ἡμέρες μας.

Πέραν τοῦ καθαρὰ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ κ. Κυριακίδη, τόσο γιὰ τὸν ποντιακὸ ὄσο καὶ γιὰ τὸν εὐρύτερον ἑλληνισμό, πολὺ σημαντικώτερη εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μας

ἡ θεολογικὴ τῆς συμβολῆς. Ἄλλωστε, ὁ σ. τυγχάνει πτυχιούχος Θεολογίας καί, ὅπως ἀναφέρει στὴν εἰσαγωγὴ του, τὸ πρόβλημα ποὺ τὸν ἀπασχόλησε περισσότερο ἦταν ἱεραποστολικῆς φύσεως καὶ ἀφοροῦσε τὴν ὀρολογία. Τελικὰ ἐπέλεξε νὰ τὸ ἐπιλύσει μὲ οἰκουμενικὴ καὶ ἱεραποστολικὴ εὐαισθησία. Ἔτσι π.χ. ἀποδίδει στὰ ἑλληνικὰ τεχνικοὺς ὄρους, ὄχι μόνον τῆς δομῆς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῆς σύγχρονης οἰκουμενικῆς κίνησης, ὅπως π.χ. Ἑλληνόρρυθμες Ἐκκλησίες καὶ ὄχι Οὐνιτικές, ἱεραποστολὴ καὶ ὄχι προπαγάνδα, μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι οἱ δεῦτεροι ὄροι ἔχουν προσλάβει ἀρνητικὴ χροιά καὶ περιεχόμενον. Παράλληλα βέβαια, ἀποφεύγονται οἱ ὄροι ποὺ χρησιμοποιοῦνταν κατὰ κόρον στὰ ἔγγραφα γιὰ τοὺς μὴ Καθολικοὺς: σχισματικοὶ γιὰ τοὺς Ὀρθόδοξους Ἕλληνες καὶ τοὺς Γρηγοριανοὺς Ἀρμένιους, αἰρετικοὶ γιὰ τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Προτεστάντες, ἄπιστοι γιὰ τοὺς μουσουλμάνους κ.λπ.

Ὁ συγγραφέας, πέραν τοῦ ὅτι καταφέρει νὰ ἀναδείξει ἐπαρκέστατα τὸ ζήτημα τῶν ἱεραποστολικῶν ταγμάτων ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὸν Πόντο καὶ νὰ καταδείξει τὸ διαχρονικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βατικανοῦ γιὰ τὴν περιοχὴ, συνέβαλε ἐπίσης καὶ στὴ διερεύνηση καὶ ἄλλων σχετιζόμενων μὲ τὸ θέμα τοῦ ἱεραποστολικῶν θεμάτων τῆς περιόδου πρὸ τῆς Β΄ Βατικανῆς. Ἀναλύει π.χ. τὰ κείμενα ποὺ οἱ ἱεραπόστολοι χρησιμοποίησαν στὴν ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου τους, τίς θρησκευτικὰς διενέξεις καὶ τίς θεολογικὰς συζητήσεις ποὺ διεξήχθησαν μεταξὺ τῶν δογμάτων, ἐνῶ παράλληλα ἐξετάζει κατὰ πόσον οἱ σύγχρονες φιλελεύθερες ἰδέες καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις ἐπηρέασαν τοὺς ἱεραποστόλους καὶ τὸ ἔργο τους.

Ἄριστος γνώστης τῆς θεολογίας τῆς ἱεραποστολῆς, καὶ μάλιστα τῆς κατὰ ἕναν σημαντικὸ βαθμὸ ἐμπνευσμένης ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία «κοινῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας», δὲν προσεγγίζει ἀπλῶς μὲ εὐαισθησία τὴν Καθολικὴ ἱεραποστολικὴ δραστηριότητα, ἀλλὰ τὴν ἀντιμετωπίζει μὲ πνεῦμα καταλλαγῆς καὶ συμφιλίωσης, ἀκόμη καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὰ ἱστορικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα τῆς πρὸ τῶν δεσμευτικῶν ἀποφάσεων τῆς Β΄ Βατικανῆς Συνόδου. Μετείχε ἄλλωστε καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Κέντρου Οἰκουμενικῶν, Ἱεραποστολικῶν καὶ Περιβαλλοντικῶν Μελετῶν «Μητροπολίτης Παντελεήμων Παπαγεωργίου» (CEMES), ποῦ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο σχολίασε μὲ ἐποικοδομητικὲς προτάσεις τὸ κείμενο ποῦ προετοίμασαν οἱ προσυνοδικῆς προπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς «Ἡ Ἀποστολὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸν Σύγχρονο Κόσμο».

Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ Θεοδόση Κυριακίδη κινεῖται οὐσιαστικὰ στὸ πνεῦμα τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, ἂν καὶ ἡ ἔρευνά του ὀλοκληρώθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ σύγκλησή της καὶ ἡ συγγραφὴ της λίγο μετὰ ἀπὸ αὐτήν. Ἐκεῖ ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη χριστιανικὴ μαρτυρία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν μὴ ἐπιθετικὸ χαρακτήρα της, τὸν μὴ ἐπικριτικὸ καὶ καταδικαστικὸ πρὸς τὸν κόσμον προσανατολισμὸ της, ἔχοντας ὡς στόχο τὴν ἐκκλησιοποίηση καὶ ὄχι τὸν προσηλυτισμὸ τοῦ κόσμου. Ἡ ἱεραποστολή, ἢ καλυτέρα ἢ «μαρτυρία» τοῦ εὐαγγελίου, βρίσκεται στὸν πυρῆνα τῆς ταυτότητάς τῆς Ἐκκλησίας, ποῦ δὲν ζεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της ἀλλὰ γιὰ τὸν κόσμον, τὴν οἰκουμένην, ὑπὲρ τῆς ὁποίας προσεύχεται σὲ κάθε λειτουργικὴ τῆς

σύναξη, ὅπως τὸ ἴδιο κάνει καὶ «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως» (βλ. πέραν τοῦ καθαρὰ ἱεραποστολικοῦ κειμένου-ἀπόφαση τῆς Συνόδου καὶ τὸ Μήνυμά της πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν Ἐγκύκλιον πρὸς τὶς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίες).

Γιὰ ὅλα τὰ παραπάνω ἢ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ κ. Θεοδόση Κυριακίδη ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ, πέραν τῶν καθαρὰ ἱστορικῶν στοιχείων ποῦ προσφέρει, καὶ γιὰ τὴ θεολογικὴ καὶ αὐθεντικὴ ἱεραποστολικὴ τῆς προσέγγιση, καὶ ὁ γράφων τὶς γραμμὲς αὐτῆς –ὡς δάσκαλος στὴν ἱεραποστολικὴ θεολογία– αἰσθάνεται ἱκανοποίηση, ἀφοῦ ἡ νέα αὐθεντικὴ προσέγγιση τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς ἀρχίζει νὰ γίνεται αἰσθητὴ καὶ στὸν ἐπιστημονικὸ χῶρον.

Πέτρος Βασιλειάδης
Ὁμότιμος Καθηγητῆς Α.Π.Θ.

Θεοδώρα Παλαμηδᾶ-Εὐθυμιάδου,
Δημητρίου Εὐθυμιάδη,
Στέφανος Δανηλίδης Μητροπολίτης
Βοδενῶν (1904-1910) καὶ Πελαγονείας
(1910-1912), ἐκδ. Ἰ. Μητροπόλεως
Ἐδέσσης Πέλλης καὶ Ἄλμωπίας,
Ἔδεσσα 2018, σσ. 527.

Τὰ τελευταῖα δύο ἔτη κυκλοφορήθηκαν δύο βαρύτερες καὶ καλαισθητεῖς ἐκδόσεις τῆς Ἰ. Μητροπόλεως Ἐδέσσης, Πέλλης καὶ Ἄλμωπίας. Ἡ πρώτη τιτλοφορεῖται Στέφανος Δανηλίδης Μητροπολίτης Βοδενῶν (1904-1910) καὶ Πελαγονείας (1910-1912) μὲ συγγραφεῖς τὴν κ. Θεοδώρα Παλαμηδᾶ-Εὐθυμιάδου, Δρ. Θ., καὶ τὸν υἱὸ τῆς Δημήτριο Εὐθυμιάδη, Λημνίους τὴν καταγωγῆ, συμπολίτες τοῦ

Στεφάνου Δανιηλίδη, πού ἐπὶ ἐξαετία καὶ πλέον ἐποίμανε τὴν (τότε) μητρόπολη Βοδενῶν. Ἡ δευτέρα τιτλοφορεῖται: *Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Ἐδέσσης Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας 1ος αἰ. μ.Χ.-14ος αἰ. μ.Χ.*, Ἔδεσσα 2018, σσ. 1055 με συγγραφέα τὸν κ. Γ. Κ. Σταλίδη, με τὴν ὁποία θὰ ἀσχοληθοῦμε σὲ ἄλλην εὐκαιρία.

Ἡ πρώτη ἔκδοση ἀφορᾷ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Στεφάνου Δανιηλίδη με κύριο ἀποδέκτη τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ' τὸν Μεγαλοπρεπῆ, σὲ μία μάλιστα περίοδο κρίσιμη γιὰ τὴ Μακεδονία, καὶ ἐν προκειμένῳ τὴν ἐπισκοπικὴ περιφέρειά του. Ἦταν ἡ πλέον δραματικὴ φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἰωακείμ Γ' εἶχε ἀποστείλει σὲ ἐμπερίστατες μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου δυναμικοὺς ἱεράρχες. Τέτοιοι ἦσαν, πλὴν τοῦ Στεφάνου στὴν Ἔδεσσα, ὁ Γερμανὸς Καραβαγγέλης στὴν Καστοριά, ὁ Χρυσόστομος Καλαφάτης (1902), ὁ κατοπινὸς ἱεροεθνομάρτυς, στὴ Δράμα, ὁ Θεοδώρητος Βασιματζίδης στὸ Νευροκόπι (1903), ὁ Φώτιος Καλπίδης στὴν Κορυτσά (1902), ὁ Γρηγόριος Ὁρολογᾶς, ἱεροεθνομάρτυς Κυδωνιῶν, στὴν Στρώμνιτσα (1902), ὁ Ἰωακείμ Φορόπουλος στὸ Μοναστήρι (1903), ὁ Εἰρηναῖος Παντολέοντος στὸ Μελένικο (1903), ὁ μαρτυρικὸς Αἰμιλιανὸς Λαζαρίδης στὰ Γρεβενά (1909).

Ἦταν ἔτσι πολὺ λογικὸ ὁ Στέφανος νὰ ἐνημερώνει τὸν Ἰωακείμ Γ' γιὰ τὰ συμβαίνοντα στὴν Ἔδεσσα καὶ εἶναι ἀγαθὴ συγκυρία πού ἡ ἀλληλογραφία τῶν δύο ἀνδρῶν καὶ κυρίως οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Στεφάνου πρὸς τὸν Πατριάρχη διεσώθησαν, φυλασσόμενες σὲ κώδικα στὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Λήμνου καὶ Ἀγ. Εὐστρατίου καὶ ἀντίγραφό τους στὴν Ἱ. Μ. Ἐδέσσης, Πέλλης

καὶ Ἀλμωπίας, μερίμνη τοῦ μακαριστοῦ Χρυσοστόμου Κακουλίδου. Πλὴν τῶν ἐπιστολῶν τῆς περιόδου Βοδενῶν, στὸν ἴδιο κώδικα περιέχονται καὶ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Στεφάνου πρὸς τὸν Ἰωακείμ Γ' τῆς περιόδου πού ὁ ἴδιος ἐποίμανε τὴν Πελαγονεῖα. Δύσκολοι καὶ τότε οἱ καιροί, 1910-1912, μετὰ δηλ. ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Συντάγματος τῶν Νεοτούρκων (1908).

Ὁ Στέφανος Δανιηλίδης εἶχε γεννηθεῖ στὶς Σαρδὲς τῆς Λήμνου τὸ 1870, σπούδασε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, προστατευόμενος τῶν μητροπολιτῶν Λήμνου Ἰωακείμ Δ' τοῦ Κεχαγιᾶ καὶ ἔπειτα τοῦ Κυρίλλου Παναγιώτου (1888-1890), ὁ ὁποῖος, ἐγκατασταθεὶς στὴ μητρόπολη Ἀδριανουπόλεως, ἔλαβε μαζί του ὡς ἀρχιδιάκονο καὶ ἔπειτα πρωτοσύγκελλό του τὸν νεαρὸ Στέφανο. Τὸ 1902 ὁ Στέφανος ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Μυρέων καὶ δύο ἔτη ἀργότερα ἐξελέγη Βοδενῶν, διαδεχόμενος τὸν Νικόδημο πού εἶχε μετατεθεῖ στὴ μητρόπολη Βιζύης.

Τὸν Μάιο τοῦ 1910 ὁ Στέφανος μετετέθη σὲ μίαν ἄλλη ἱστορικὴ μακεδονικὴ μητρόπολη, αὐτὴν τῆς Πελαγονεῖας, διαδεχόμενος τὸν Βασίλειο, πού μετετέθη στὴν Νίκαια. Καὶ ὅταν ὁ Γεννάδιος Ἀλεξιάδης μετετέθη τὸ 1912 ἀπὸ τὴ Λήμνο στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Στέφανος γνώριζε δευτέρη μετάρθεση, τὴ φορὰ αὐτὴ στὴ γενέτειρά του Λήμνο, καὶ μάλιστα λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1912. Τὸν Δεκέμβριο 1938 ἦταν στὸ τριπρόσωπο τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν με συνυποψηφίους τὸν Κορινθίαιος Δαμασκηνὸ καὶ τὸν Τραπεζοῦντος Χρυσανθο, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξελέγη σὲ μίαν ἀμφιλεγόμενη ἐκλογή. Ὁ Στέφανος ἀπεβίωσε τὸ 1948 σὲ ἡλικία 78 ἐτῶν, ἔχοντας

γνωρίσει σειρά συγκλονιστικών ιστορικών και εκκλησιαστικών γεγονότων για την Ελλάδα και την Εκκλησία.

Οι έπιστολές του Στεφάνου, τόν καιρό που έποίμανε την τότε όνομαζόμενη Μητρόπολη Βοδενών, άνέρχονται σέ 184. Η μητρόπολη περιελάμβανε την έποχή εκείνη, πλην τής Έδεσσης, τά Γιαννιτσά, τή Γευγελή με τά γύρω χωριά, καθώς και τή Γουμένισσα, ύπαγόμενη στην εκκλησιαστική περιφέρεια Γιαννιτσών. Οί έπιστολές του Στεφάνου άρχίζουν άπό τήν 2α Άπριλίου 1904 – ήμερομηνία έκλογής ή 29η Ίανουαρίου 1904. Ύπενθυμίζεται ότι οί έπιστολές του Στεφάνου άπευθύνονταν στον Πατριάρχη Ίωακείμ Γ', του όποιου ζητούσε τή βοήθεια, με παραστάσεις του στις κεντρικές όθωμανικές άρχές. Άπό τις πρώτες ένεργείές του ήταν ή έπίσκεψή του στη Γευγελή, όπου άντιπαρετίθεντο Πατριαρχικοί Έλληνες και βουλγαρίζοντες έξαρχικοί. Στη Γευγελή άνασυνέστησε τή δημογεροντία, τήν έφορία, διαπίστωσε τήν έπικρατούσα εκεί έκρυθμη κατάσταση, έξ αίτίας τών άπειλών και πιέσεων τών έξαρχικών έπί τών Πατριαρχικών για νά προσχωρήσουν στο σχίσμα. Ο Στέφανος άνησυχούσε για τήν αύξανόμενη δράση του βουλγαρικού κομιτάτου βοηθουμένου άπό τή μεροληπτική στάση τών Ρώσων άξιωματικών, τών έπιφορτισμένων με τήν άναδιοργάνωση τής Τουρκικής Χωροφυλακής, σύμφωνα με τή συνθήκη του Murzsteg. Σέ έπιστολή του άναφέρονται περιπτώσεις έξαναγκασμού Πατριαρχικών νά προσχωρήσουν στο βουλγαρικό σχίσμα (10 Μαΐου 1904). Ο Στέφανος ένδιαφέρθηκε έπίσης για τήν έπισκευή του ναού τής Γουμένισσας και διεβίβαζε στον Πατριάρχη τó αίτημα τών κοινοτικών άρχων τής κωμοπόλεως για οικονομική ένίσχυση (18 Ίουνίου 1904). Τó Οίκουμενικό Πατριαρχείο ένδιαφέρθηκε

άμέσως και άπέστειλε οικονομική συνδρομή ύπέρ τών παθόντων Χριστιανών (29 Ίουλίου 1904). Ώστόσο, ό Στέφανος έπανήλθε για τó ίδιο θέμα στις 2 και 3 Άπριλίου 1908. Λίγες ήμέρες άργότερα, ό Στέφανος έξέθετε στον Πατριάρχη τις ένεργείές του για τήν τοποθέτηση διδασκάλων, ιερέων και τις παραστάσεις του στις τοπικές όθωμανικές άρχές νά μη δεχθούν αίτήσεις προσχωρήσεως Πατριαρχικών στο σχίσμα, που ήσαν άποτέλεσμα άπειλών και πιέσεων (24 Ίουνίου 1904). Σ' αύτήν τή δύσκολη έποχή ύπήρξαν συχνές και οί περιπτώσεις επανόδου σχισματικών στο Πατριαρχείο. Μία τέτοια ήταν αύτ ή του άρχιμανδρίτου Διονυσίου άπό τά Γιαννιτσά (24 Ίουνίου 1904). Και ήσαν έπίσης περιπτώσεις που ό Στέφανος, έξ αίτίας τής «έκρυθμου καταστάσεως» στην Έδεσσα και τήν περιοχή της, άναγκάσθηκε νά μεταβεί στη Θεσσαλονίκη προς συνάντηση του Γεν. Διοικητού, στον όποιο έξέθετε τή δράση του βουλγαρικού κομιτάτου (29 Ίουνίου 1904). Στις 31 Αυγούστου 1904 ό Στέφανος ύπέβαλε στον Ίωακείμ Γ' έκτενη έκθεση για τή δραματική κατάσταση στην έπισκοπική του περιφέρεια, όφειλόμενη στις καταπιέσεις τών Πατριαρχικών άπό τους Έξαρχικούς, με τή βοήθεια μάλιστα τών Ρώσων άξιωματικών και τις δραστηριότητες τών προέδρων τών σχισματικών κοινοτήτων. Στην ίδια έκθεση άναφέρεται ή δραστηριότητα τών ρουμουνιζόντων Κουτσοβλάχων. Άνησυχούσε ό Στέφανος για τήν έκδίωξη πατριαρχικών διδασκάλων και ιερέων άπό τά χωριά που είχαν προσχωρήσει στο σχίσμα, τις έπιδιώξεις του βουλγαρικού κομιτάτου νά διορίσει δικούς του, τó κλείσιμο τών πατριαρχικών σχολείων (έπιστολές 3, 11, 15 Σεπτ. 1904). Ο Στέφανος συνέταξε κατάλογο φόνων

καὶ ἄλλων κακουργημάτων εἰς βάρος τῶν Πατριαρχικῶν, τὸν ὁποῖο ἀπέστειλε στὸν Ἰωακείμ Γ' καὶ τὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, προκειμένου αὐτὸς νὰ τὸν θέσει ὑπ' ὄψιν τῶν προξενικῶν καὶ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν (16 Σεπτ. 1904). Παρόμοιο κατάλογο εἶχε συντάξει καὶ ἡ δημογεροντία Ἐδέσσης (26 Σεπτ. 1904). Θὰ ἀκολουθήσουν τὰ ἐπόμενα ἔτη καὶ ἄλλες παρόμοιες ἐκθέσεις. Καὶ ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, ὁ Στέφανος ἀνησυχῶσε γιὰ τὰ ὅσα δεινὰ ὑφίσταντο οἱ Πατριαρχικοὶ ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸ κομιτᾶτο στὴν Ἐδεσσα, τὰ Γιαννιτσά, τὴ Γευγελή, τὰ περίξ αὐτῶν χωριά, τὶς ἐπιθέσεις κατὰ μονῶν κ.ἄ., καὶ τὰ ἐξέθετε στὸν Πατριάρχη, προσθέτοντας καὶ τὴ μεροληπτικὴ στάση τῶν Ρώσων (24 Σεπτ. 29 Ὀκτ. 1904, 4 Φεβρ. 1905). Ὁ Στέφανος παρέμεινε ἐπὶ πέντε ἑβδομάδες στὰ Γιαννιτσά τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1905 καὶ ἡ παραμονή του ἐκεῖ τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσει τὴν τραγικὴ κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε, τόσο ποὺ δέχθηκε νὰ κλείσουν συνολικὰ ἑπτὰ ἐκκλησίες, προκειμένου νὰ μὴν περιέλθουν στοὺς ἐξαρχικούς, ἀλλὰ καὶ τὴ μεροληπτικὴ, ὑπὲρ τῶν ἐξαρχικῶν, στάση τοῦ τοπικοῦ καϊμακάμη, ποὺ ἀδρανοῦσε γιὰ τὴ σύλληψη δραστῶν δολοφονιῶν πατριαρχικῶν προκρίτων (4 Μαΐου, 3 Ἰουνίου, 23 Ἰουλίου, 12, 21 Δεκ. 1905, 6 Φεβρ. 1906). Ἡ στάση μάλιστα τοῦ καϊμακάμη ἀνάγκασε τὸν Στέφανο νὰ μεταβεῖ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ νὰ τὸν καταγγεῖλει στοὺς ἀνωτέρους του, ποὺ τελικῶς ὀδήγησε στὴν προσωρινὴ ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων τῶν δύο ἀνδρῶν.

Ὁ Στέφανος περιγράφει τὰ ὅσα συνέβαιναν στὰ Γιαννιτσά, τὴ Γουμένισσα, τὴ Γευγελή, ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή σχισματικῶν χωριῶν στὸ Πατριαρχεῖο, ἀλλὰ καὶ ἀνησυχῶντας γιὰ τὴ

δράση τῶν ρουμουνιζόντων στὶς περιοχὲς αὐτές (3 Ὀκτ. καὶ 12 Νοεμ. 1905).

Δυστυχῶς, ὁ καϊμακάμη ἐπανήλθε τὸ 1908 στὴν παλαιὰ ἀνθελληνικὴ στάση, τὴν ὁποία ὁ Στέφανος κατήγγειλε στὸν Ἰωακείμ (28 Ἰουν. 1908, 14 Μαρτ., 25 Αὐγ., 9 Ὀκτ. 1909).

Τὸ βουλγαρικὸ κομιτᾶτο μὲ τοὺς ἀνδρες του εἶχε καταλάβει τὸ μονύδριο στὴν Λάκκα Πέλλας καὶ εἶχε συλῆσει τὸν ναὸ τοῦ χωρίου Μεσημερίου, γιὰ τὴν ἀνακαίνιση τοῦ ὁποίου ὁ Στέφανος ζητοῦσε τὴν οἰκονομικὴ συνδρομὴ τοῦ Πατριαρχείου ἀλλὰ καὶ τὴ συναίνεσή του γιὰ νὰ ἐκποιήσει τὴν περιουσία του (12 Νοεμβρ., 8 Δεκ. 1905). Τὸ μονύδριο εἶναι ἡ τότε Ἰ. Μ. Μπάμπιανης, σήμερα Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Τὸ βουλγαρικὸ κομιτᾶτο εἶχε ἀρχίσει ἀνέγερση ναοῦ στὰ Γιαννιτσά ἀλλὰ καὶ εἶχε ἀποτύχει σὲ ἐπιθεσή του στὴ Γουμένισσα, συνεχίζοντας ὁμως τὶς δολοφονίες του κατὰ Πατριαρχικῶν (25 Μαρτίου 1906). Ὁ Στέφανος ἔγραφε στὸν Ἰωακείμ γιὰ τὴ δράση τῶν ρουμουνιζόντων ποὺ ἐσύλησαν τὸν ναὸ στὴν Κάρπη Γουμένισσας, καὶ ἀνέφερε τὴ διαμάχη του μὲ παράγοντες τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας (5 καὶ 11 Ἰουνίου 1906). Τὸν ἴδιο καιρὸ δύο πρῶην σχισματικὰ χωριὰ τῶν Γιαννιτσῶν καὶ Ἐδέσσης ἐπέστρεψαν στὸ Πατριαρχεῖο, ἐνῶ εἶχαν καθαιρεθεῖ δύο σχισματικοὶ ἱερεῖς τῶν Γιαννιτσῶν καὶ τοῦ χωρίου Ἄγρα (7 Ἰουνίου, 8 καὶ 22 Αὐγ. 1906). Στὶς 23 Σεπτ. 1906 ὁ Στέφανος ἔγραφε στὸν Ἰωακείμ ὅτι στὶς ἐπαρχίες τῆς μητροπόλεως ἐτελεσθήσαν μνημόσυνα γιὰ τὸν δολοφονημένο Μητροπολίτη Κορυτσᾶς Φώτιο Καλπίδη. Καὶ ὅταν ὁ Στέφανος εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴ Γευγελή, σημειώθηκε ἐπεισόδιο μὲ Ὀθωμανὸ χωροφύλακα, ποὺ ὑπέβαλε ἀναφορὰ

έναντίον του, έπεισόδιο πού στή συνέχεια διευθετήθηκε (9 Νοεμ., 14 Δεκ. 1906). Έγραφε ώσαύτως στήν Ί. Μ. Ίβήρων γιά τήν άξιόμειπτη συμπεριφορά τού άντιπροσώπου της στό μετόχι της στή Γουμένισσα (27 Σεπτ. 1906). Τόν Νοέμβριο 1906 οί Έδεσσαίοι, κατόπιν έράνου, απέστειλαν μέσω τού Στεφάνου στό Πατριαρχείο χρηματικό ποσό ύπέρ των άπελαθέντων Έλλήνων τής Άνατ. Ρωμυλίας, καθ' όσον είχαν άρχίσει εκεί οί άνθελληνικοί διωγμοί των Βουλγάρων ώς εκδίκηση γιά τις ήττες τους στόν Μακεδονικό Άγώνα (22 Νοεμ. 1906). Στήν Καρυδιά δολοφονήθηκαν άπό τò βουλγαρικό κομιτάτο έννέα πατριαρχικοί και ό Στέφανος ζητούσε τήν οικονομική συνδρομή τού Πατριαρχείου γιά τις οικογένειές τους (1 Δεκ. 1906).

Οί Όθωμανοί είχαν αντικαταστήσει τόν Πατριαρχικό εκπρόσωπο στό διοικητικό συμβούλιο τής Γευγελής με βουλγαρίζοντα και ό Στέφανος ζητούσε οδηγίες άπό τò Πατριαρχείο γιά τις δέουσες άπό μέρους του ενέργειες (6 Μαρτίου και 24 Μαΐου 1907).

Λόγω τής δράσεώς του, τò βουλγαρικό κομιτάτο σχεδίαζε τή δολοφονία του, καθώς έγραφε στόν Πατριάρχη (3 Άπρ. 1907).

Τόν Άπρίλιο 1907 ό πατριαρχικός ιερέας στή Γευγελή είχε τραυματισθεί άπό βουλγαρίζοντες, με ήθικούς άυτουργοús τρεις άλλους ιερείς (26 Άπρ. 1907) και τόν Μάιο οί Όθωμανοί ζητούσαν άπό τόν Στέφανο νά παρέμβει γιά τήν άπελευθέρωση έξι χωρικών, πιθανώς βουλγαρίζόντων, πού είχαν άπαχθεί άπό «λησταντάρτες» στό Πετρωτό Άλμωπίας, πού ύπαγόταν στή μητρόπολη Μογλενών, γι' αυτό και ό Στέφανος δήλωσε άναρμόδιος (5 και 10 Μαΐου 1907). Οί «λησταντάρτες» των

όθωμανικών έγγράφων ήσαν προφανώς Μακεδονομάχοι πού δρούσαν στήν περιοχή.

Τόν Ίούνιο 1907 ό Στέφανος και οί Πατριαρχικοί τής Κάρπης κατηγορήθηκαν ότι άπειλούσαν τους ρουμουνίζοντες, κατηγορίες πού άπέρριφαν (10 Ίουνίου 1907). Η Κάρπη Παιονίας, πού είχε άπασχολήσει και στό παρελθόν τόν Στέφανο, τόν χαροποιούσε, καθώς ρουμουνίζοντες και σχισματικοί επέστρεφαν στό Πατριαρχείο (7 Φεβρ. και 22 Μαρτίου 1908).

Γιά μία ακόμη φορά ό Στέφανος έννημέρωνε τόν Ίωακείμ γιά τὰ θύματα τού βουλγαρικού κομιτάτου στήν έπισκοπική του περιφέρεια τò δίμηνο Ίαν.-Φεβρ. 1908 (2 Άπρ. 1908). Τò αυτό έπραττε και γιά τò δίμηνο Μαΐου-Ίουν. 1908 (28 Ίουν. 1908). Γιά τήν κατάσταση στα Γιαννιτσά και τή Γουμένισσα ύπήρξε και νέα έννημέρωση τού Ίωακείμ πού άφορούσε και τή σταδιακή έπιστροφή στό Πατριαρχείο κατοίκων των χωριών Κάρπη, Γρίβα, Ρύζια, Άθυρα (5 Άπρ. 1908). Ό Στέφανος μερίμνησε γιά τήν άνέγερση τού σχολείου τής Καρυδιάς πού είχε πυρποληθεί (8 Μαΐου 1908). Τόν Ίούλιο τού 1908 ό Στέφανος άναφερόταν στήν ανακήρυξη τού Συντάγματος των Νεοτούρκων, στήν άνταπόκριση έναντι αυτού των Έδεσσαίων, αλλά και τή συνεχιζόμενη δράση τού κομιτάτου (19, 20, 30 Ίουλίου και 3 Σεπτ. 1908), πού τόν άνάγκασε νά περιοδέυσει στα χωριά τής περιφέρειάς του (15, 27 Νοεμβ., 11 Δεκ. 1908, 9 Ίαν. 1909). Σημειώνεται ότι, παρά τόν τυπικό τερματισμό των έχθροπραξιών Έλλήνων και Βουλγάρων, αυτοί έξακολουθούσαν νά έπιχειρούν άνοιγμα εκκλησιών, διορισμό βουλγαροδιδασκάλων κ.ά. στα Κουφάλια, τή Χαλκηδόνα (24 Άπρ. 1909), αλλά και νά άπειλούν και νά

δολοφονοῦν Πατριαρχικούς (24 Ἀπρ., 26 Μαΐου, 30 Αὐγ. 1909). Τὸν Μάιο 1909 ὁ Στέφανος ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐπικύρωση πιστοποιητικῶν ἰδιοκτησίας κοινοτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, τὴν ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ τῆς Γουμένισσας, τὶς ἄδειες λειτουργίας τῶν σχολείων, τὸ ἄνοιγμα τῶν ἐκκλησιῶν, τὰ φερμάνια, τὶς διαφιλονικούμενες ἐκκλησίες (24 Μαΐου, 28 Ἰουλ., 24, 25 Αὐγ. 1909, 24 Φεβρ., 13 Ἀπρ. 1910). Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1909 ὁ Στέφανος περιόδευσε σὲ τμήματα τῆς μητροπολιτικῆς του περιφέρειας (21 Νοεμβ. 1909). Οἱ βουλγαρίζοντες ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀνοίγουν καὶ νὰ λειτουργοῦν αὐθαίρετως, μέχρι τότε, κλειστὲς ἐκκλησίες καὶ ὁ Στέφανος ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Ἰωακεῖμ νὰ παρέμβει γιὰ τὸ κλείσιμό τους, ἕως ὅτου ἀποφασίσει καὶ ἡ Ὁθωμανικὴ Βουλὴ (15 Νοεμβρ. 1909). Γιὰ τὸ ζήτημα τῶν κλεισμένων ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων ἔγραφε καὶ στὶς 15, 26 Νοεμβρ., 26 Δεκ. 1909. Στὶς τελευταῖες πρὸς τὸν Ἰωακεῖμ ἐπιστολές του ὁ Στέφανος ἐξέθετε τὶς συλλήψεις καὶ τοὺς δαρμούς Ὁρθοδόξων τῆς Γουμένισσας καὶ τῆς Γεωγελης ἀπὸ ὄργανα τῆς «Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν καταδίωξη τῶν ληστῶν» (7 Ἀπρ. 1910), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν οἰκονομικὴ στήριξη τῶν διωκομένων Πατριαρχικῶν πρὸς τοὺς διδασκάλους τῶν χωρίων (24 Μαΐου 1910). Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ἀναφέρεται ἡ δράση τοῦ κόμματος τῶν Σανδανιστῶν στὴ Γουμένισσα.

Αὐτὲς ἦσαν οἱ ἐπιστολές τοῦ Στεφάνου πρὸς τὸν Ἰωακεῖμ Γ' ποὺ ἀφοροῦσαν τὰ γεγονότα στὴν ἐπισκοπικὴ περιφέρειά του κατὰ τὴν κρίσιμη περίοδο 1904-1910. Ἀλλὰ ὁ Λήμνιος ἱεράρχης ἄσκησε μὲ ἐπιμονὴ καὶ τὴ διοίκηση. Ἔτσι, ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Ἐδέσσης καὶ τῶν Γιαννιστῶν καὶ τὸ κληροδόχημα ὑπὲρ αὐτῶν τοῦ Στεφ. Ζαφειροπούλου (3 Ἀπρ., 8 Μαΐου,

15 Σεπτ., 26 Σεπτ. 1904, 7 Ἀπρ. 1907, 1 Μαρτ., 1 Μαΐου 1908, 10 Μαΐου 1909). Τὸν ἀπασχόλησαν, ὡσαύτως, ποιμαντικὰ θέματα ὅπως λύση ἀρραβῶνων, γάμων (13 Ἀπρ. 1904, 9 Ἀπρ., 28 Νοεμ. 1907, 20 Μαρτ. 1908, 27 Ἰουλ. 1909), ἡ ἀποπομπὴ ἢ διορισμὸς ἀρχιερατικῶν ἐπιτρόπων (24 Ἰουν., 3 Αὐγ., 3 Ὀκτ. 1904, 3 Ἰουν., 12 Νοεμβ. 1905, 8 Ἀπρ., 27 Σεπτ., 14 Νοεμβ. 1906, 22 Αὐγ., 9 Ὀκτ., 11 Νοεμβ. 1907, 5 Ἰαν. 1908). Ὁ ἴδιος συνεργάσθηκε μὲ τὶς πατριαρχικὲς κοινότητες (17 Ἰαν., 14 Ἀπρ. 1906), μερίμνησε γιὰ τὶς μονές, ὅπως τὴ Μ. Τιμίου Προδρόμου (15 Δεκ. 1906), τὴν ἐνίσχυση τοῦ Παναγίου Τάφου (23 Φεβρ., 14 Ἰουν. 1907, 22 Δεκ. 1909), χωρίων ποὺ ἐπλήγησαν ἀπὸ καιρικὰ φαινόμενα (26 Ἀπρ. 1907). Ὁ Στέφανος ἀνέλαβε καὶ ἐξαρχικὴ ἀποστολὴ στὸν Πολυγύρο γιὰ ζήτημα τοῦ μητροπολίτου Κασσανδρείας (27 Ἰουν., 7 Ἰουλ. 1907), ἐνίσχυσε τὴν Ἱ. Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης (22 Αὐγ. 1907), μερίμνησε γιὰ τὴν καταγραφὴ τῆς περιουσίας τοῦ κοιμηθέντος ἐπισκόπου Κίτρου Θεοκλήτου (17 Σεπτ. 1907, 1 Φεβρ., 26 Νοεμβρ. 1908). Ἐνδιαφέρθηκε ἐπίσης γιὰ μία μὴ κατονομαζόμενη φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα στὴν Ἐδεσσα ποὺ τὸ κτήριό της θὰ διετίθετο γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες τῆς πόλεως (8 Ἰουλίου 1908), τὴ χορήγηση ἀδείας γιὰ τὴ λειτουργία μαθητικοῦ οἰκοτροφείου στὰ Γιαννιστὰ (12 Αὐγ. 1908), οἰκοτροφείου θηλέων στὴν Ἐδεσσα (14 Φεβρ. 1908), τὶς ἄδειες λειτουργίας σχολείων (22 Μαΐου 1909), τὸν διορισμὸ τουρκοδιδασκάλων στὰ σχολεῖα (8 Δεκ. 1909). Ἀνησυχοῦσε ἐπίσης γιὰ τὴν καταβολὴ στρατιωτικῶν φόρων (27 Νοεμβ., 4 Δεκ. 1908) καὶ ζητοῦσε τὴ μεταφορὰ τῶν σφαγείων τῆς Ἐδέσσης ποὺ λειτουργοῦσαν κοντὰ σὲ χριστιανικὸ ναό (23 Μαρτ. 1910). Ὁ

Στέφανος είχε και προβλήματα από εις βάρος του δικαστικές αποφάσεις (26 Μαρτ., 5 Άπρ., 30 Άπρ., 1910).

Όπως ἐλέχθη, οί περισσότερες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Στεφάνου ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχην Ἰωακείμ Γ΄ ἀποδέκτες ὡστόσο ἦσαν καὶ οἱ: Πρόεδρος διαχείρισης κληροδοτήματος Ζαφειροπούλου στὴν Κωνσταντινούπολη (3 Άπρ., 8 Άπρ. 1904, 7 Άπρ., 8 Ἰουλ., 14 Νοεμ., 1906, 14 Φεβρ. 1909), κοινοτικές ἀρχές Ἐδέσσης, ποὺ καλοῦνταν νὰ συνεργασθοῦν μὲ τὸν Γεν. Ἐπιθεωρητὴ ἑλληνικῶν σχολείων (11 Σεπτ. 1904), δημογέροντες καὶ ἐφόρους Γευγελῆς (3 Ὀκτ. 1904), Γυμνασιάρχης Τσοτυλίου γιὰ ὑπότροφο Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Κωνσταντινουπόλεως (4 Ὀκτ. 1904), ἄγνωστος παραλήπτης γιὰ Ρώσους ἀξιωματικούς (29 Ὀκτ. 1904), μητροπολίτης Βεροίας Ἀπόστολος Χριστοδούλου (15 Δεκ. 1906), ἀρχιμανδρίτης Παναγίου Τάφου (14 Ἰουν. 1907), Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δαμιανός (14 Ἰουν. 1907), κάτοικοι Κάρπης (7 Φεβρ. 1908), ἐπίσκοπος Πέτρας Αἰμιλιανός Λαζαρίδης (23 Ἰαν., 2 Μαρτ. 1909), μητροπολίτης Πελαγονείας Βασίλειος (14 Ἰουλ. 1909), Μέγας Πρωτοσύγκελλος (Κωνσταντινούπολις – 27 Ἰουλ. 1909), Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος (28 Ἰουλ. 1909), ἄγνωστος μητροπολίτης (24 Αὐγ. 1909) γιὰ μετακινήσεις διδασκάλων (21 Νοεμ., 7 Δεκ. 1909), ἄγνωστος μητροπολίτης Παναγίου Τάφου (22 Δεκ. 1909).

Οἱ ἐπιστολές τοῦ Στεφάνου ἐγράφησαν οἱ περισσότερες στὴν Ἐδεσσα, μὲ ἐξαίρεση τὶς 18 ἀπὸ τὰ Γιαννιτσα, τὶς ἑννέα ἀπὸ τὴ Γευγελῆ καὶ τὶς τρεῖς ἀπὸ τὴ Γουμένισσα. Ἀπὸ τὶς 184 ἐν συνόλῳ ἐπιστολές τοῦ Στεφάνου, προκύπτει ὅτι καίρια ἦταν ἡ φροντίδα του γιὰ τὴ

συνοχὴ τῶν Πατριαρχικῶν, τὴν ἐπιστροφὴ τῶν σχισματικῶν στὸ Πατριαρχεῖο, τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἐξαρχικῆς καὶ ρουμανικῆς προπαγάνδας, ζητώντας, πλὴν τῆς βοήθειας τοῦ Πατριαρχείου, καὶ αὐτὴν τῶν προκρίτων τῶν τοπικῶν κοινοτήτων. Ἀντιμετώπισε τὴν ἐπιδρομὴ τοῦ βουλγαρικῶν κομιτάτου, γιὰ τὴ δράση τοῦ ὁποῖου ἐνημέρωνε τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχην Ἰωακείμ, ποὺ γινώριζε τὸ κῦρος του στὶς ἐπίσημες ὀθωμανικῆς ἀρχές στὴν Κωνσταντινούπολη ἀλλὰ καὶ στὶς πρεσβείες τῶν Μ. Δυνάμεων. Δὲν δίσταζε ὁ Στέφανος νὰ διαμαρτύρεται στὶς τοπικῆς ἀρχές τῶν Βοδενῶν, τῶν Γιαννιτσῶν, τῆς Γευγελῆς, τῆς Γουμένισσας, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ζητοῦσε τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων καὶ τὴ λήψη μέτρων ἔναντι τῶν αὐθαιρεσιῶν τοπικῶν ἀγάδων. Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία ἤλθε σὲ σύγκρουση μὲ ἀρχιερατικούς ἐπιτρόπους, φρόντισε γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τῆς ἐπισκοπικῆς του περιφέρειας, διεφύλαξε, στὴν κακότητα τῶν καιρῶν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν, ἔκλεισε ναοὺς καὶ σχολεῖα γιὰ νὰ μὴν περιέλθουν στοὺς ἐξαρχικούς, φρόντισε γιὰ τοὺς Ρωμηοὺς πρόσφυγες τῆς Ἀν. Ρωμυλίας, ἐνίσχυσε τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ τὸν Πανάριο Τάφο. Τέλος, στὶς ἐπιστολές του δὲν ὑπάρχει μνεῖα συνεργασίας του μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἔθνη σώματα ποὺ δροῦσαν στὴν περιοχὴ.

Τὸν Μάιο τοῦ 1910 ὁ Στέφανος μετέβη στὴ μητρόπολη Πελαγονείας, μὲ ἔδρα τὸ Μοναστήρι, ὅπου παρέμεινε ὡς τὸν Μάιο τοῦ 1912 καὶ ἀπὸ ὅπου ἀπηθύθνε τὶς ὑπ' ἀριθμ. 185-230 ἐπιστολές, κατὰ τὴν ἀρίθμηση τῶν δύο συγγραφέων τοῦ παρόντος τόμου. Ὅλες ἀποδέκτη εἶχαν τὸν Ἰωακείμ Γ΄, πλὴν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 223, 26 Νοεμβ. 1911, τὴν ὁποία ἀπηθύθνε στὴν Κοινότητα τοῦ Μοναστηρίου.

Δύο μῆνες μετὰ ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασίν του στὴ νέα Μητρόπολή του, κηρύχθηκε στρατιωτικὸς νόμος στὸ Μοναστήρι, με σκοπὸ τὸν ἀφοπλισμὸ τῶν κατοίκων του, ποὺ ὁδήγησε τὸν Στέφανο (καὶ τοὺς προκρίτους) στὴν ἔστω προσωρινὴ φυλάκισή του, κατὰ τὴν ὁποία ἐπεκαλέσθη τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας, τὸν σεβασμὸ τῶν ὁποίων ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ νὰ ἐπιστήσει στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές (14 Σεπτ. 1910). Στὴν ἀποφυλάκισή του, μολονότι ὁ βαλῆς Μοναστηρίου τοῦ ἐξήγησε ὅτι αὐτὸς ἐνήργησε, φαίνεται ὅτι συνετέλεσαν τὰ διαβήματα τῶν προξένων στὸ Μοναστήρι. Δυστυχῶς, τοῦτο δὲν ἴσχυσε καὶ γιὰ τοὺς προκρίτους ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι φυλακισμένοι. Ὁ Στέφανος θεωροῦσε ὅτι μέρος τῆς εὐθύνης γιὰ τὰ γεγονότα ἔφερε καὶ ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα (14, 19, 24 Σεπτ. 1910). Σὲ ἐπιστολὴ του στὸν Ἰωακείμ Γ' ἀναφέρθηκε σὲ νόμο τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους γιὰ τὰ πτυχία, τὶς ἄδειες τῶν σχολείων, τοὺς διδασκάλους, τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα (1 Ὀκτ., 14 Ὀκτ., 15 Ὀκτ. 1910, 2 Φεβρ., 18 Φεβρ., 3 Μαρτίου, 31 Μαΐου 1911). Στὸ Μοναστήρι καὶ στὴν περιοχή του σημειώθηκαν ἐπεισόδια σὲ βάρος κατοίκων ἀπὸ ὄργανα τῆς «ἐπιτροπῆς ἀφοπλισμοῦ» (24 Σεπτ., 4 Ὀκτ. 1910). Τὸν Στέφανο ἀπασχολοῦσε ὡσαύτως ἡ χρῆση ἢ μὴ τῆς «ἐγχώριας μακεδονικῆς διαλέκτου» στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὴ θεία λειτουργία (14 Ὀκτ. 1910). Ἐνδιαφέρθηκε ἀκόμη καὶ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸν ὀθωμανικὸ στρατὸ καὶ βρισκόνταν στὸ Μοναστήρι (10 Φεβρ., 17 Ἰουν. 1911). Σημειωτέον ὅτι οἱ Χριστιανοὶ αὐτοὶ προέρχονταν ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Πόντου καὶ ὅτι οἱ κατὰ τόπους ἐπίσκοποι μεριμνοῦσαν γιὰ τὸν ἐκκλησιασμὸ τους. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀπέστειλε μάλιστα ἐγκόλπια γι' αὐτοὺς τοὺς Χρι-

στιανοὺς στρατιῶτες (17 Ἰουνίου 1911). Ὁ Στέφανος ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ ὁδηγίες γιὰ τὴν ἐπικείμενη ἐπίσκεψη τοῦ Σουλτάνου στὸ Μοναστήρι (26 Ἀπρ., 17 Ἰουν. 1911) καὶ τὸν πληροφοροῦσε γιὰ τὴν ἀποστολὴ στατιστικοῦ πίνακος τοῦ ὀρθοδόξου πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας του (6 Μαΐου 1911) καὶ τῶν ὀρθοδόξων σχολείων (1 Ἰουνίου 1911).

Ἀπὸ τὰ πολλὰ θέματα, ποὺ ἀπασχόλησαν τὸν Στέφανο, ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους τῆς Μακεδονίας, ἦταν καὶ ἡ ὀθωμανικὴ ἀπόφαση νὰ καταβάλουν οἱ βουλγαρίζοντες στοὺς Πατριαρχικοὺς χρηματικὰ ποσὰ γιὰ νὰ ἀποκτήσουν τὶς διαφιλονικούμενες ἐκκλησίες, τῶν Πατριαρχικῶν ἀρνούμενων τῆ διευθέτησιν αὐτῆν (2 Ἰουν. 1911). Πεισματικὰ οἱ Πατριαρχικοὶ ἔκαμαν ἐράνους γιὰ νὰ κτίσουν νέες ἐκκλησίες, ἀφοῦ οἱ δικές τους, με ὀθωμανικὲς ἀποφάσεις, ἐπεδικάσθησαν στοὺς σχισματικοὺς βουλγαρίζοντες (28 Ἰουλ. 1911).

Τὸ φθινόπωρο 1911 ὁ Στέφανος πληρορορήθηκε γιὰ σχέδιο ἐπιβουλῆς τῆς ζωῆς του ἦσαν οἱ μέρες ποὺ ἡ Μακεδονία θρηνοῦσε τὴ δολοφονία τοῦ Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν (11 Ὀκτ., 12 Νοεμβ. 1911).

Ὁ Στέφανος, ἐξ ὅσων προκύπτουν ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του, ἀσχολήθηκε με ἀνεγέρσεις καὶ ἀνοικοδομήσεις σχολείων (20 Ἰαν., 2 Φεβρ., 28 Μαρτ. 1911), τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας (14 Φεβρ., 3 Μαρτ. 1911), τὴ διαθήκη τοῦ προκατόχου τοῦ Ἰωακείμ Φοροπούλου, ποὺ μέρος τῆς εὐεργετοῦσε τὸ Μοναστήρι (29 Ἰουλ., 26 Νοεμ. 1911, 16 Ἰαν., 9 Ἀπρ. 1912), τὴν ὑπεράσπιση τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὶς μουσουλμανικὲς βιαιοπραγίες (8 Μαΐου 1912).

Ὁφείλω ἐξ ἄπαντος νὰ ὁμολογήσω ὅτι τὰ παραπάνω ἀποτελοῦν κυριολεκτικῶς σχηματικὴ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου

τῶν ἐπιστολῶν, καθ' ὅσον αὐτὲς ἀπεικονίζουσι μὲ δραματικὸν τρόπον τὴν ἀγωνιώδη προσπάθεια τοῦ Στεφάνου νὰ στηρίξει στὰ πάτρια τὸ ποίμνιό του.

Ἡ μονογραφία αὐτὴ γιὰ τὸν Λήμιον ἱεράρχην Στέφανον Δανιηλίδην εὐτύχησε νὰ ἔχει συγγραφεῖς τῆς τοῦς δύο συμπολίτες του, τὴν κ. Θεοδώρα Παλαμηδᾶ-Εὐθυμιάδην, Δρα. Θ., καὶ τὸν υἱὸ τῆς κ. Δημήτριου Εὐθυμιάδου, Φυσικὸ τὸ ἐπάγγελμα, ποὺ τίμησαν τοιοῦτοτρόπως τὸν συμπολίτην τους καὶ κατ' ἀξίαν. Οἱ δύο συγγραφεῖς μετέγραψαν μὲ ἐπιτυχίαν καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς ἐκδοτικὰς κανόνες τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Στεφάνου καὶ τῆς σχολίασαν ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε. Καὶ ἦσαν χρήσιμα τὰ προηγηθέντα τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπιστολῶν μὲ τὰ βιογραφικὰ τοῦ Ἱεράρχου, τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα, ποὺ εἰσάγουσι τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν κρίσιμην αὐτὴν περίοδον 1904-1910, 1910-1912. Καὶ ἡ ἔκδοσις, τὴν ὁποῖαν ἀνέλαβε ἡ Ἰ. Μ. Ἑδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας, μὲ τὸν ἄξιον Μητροπολίτην τῆς κ. Ἰωήλ, εἶναι ἐπιμελημένη κατὰ τρόπον ἄριστον. Ἀξιοσημείωτον εἶναι τέλος ἡ ἀφιέρωσις τοῦ ἔργου στοὺς ἐξήντα Λημίνους ποὺ ἔπεσαν μαχόμενοι εἰς τὴν μάχην τοῦ Σκρά.

Ἀθ. Ἑ. Καραθανάσης
Ὁμότ. Καθηγητῆς Α.Π.Θ.

ΑΝΤΙΠΕΛΑΡΓΗΣΗ.

Τιμητικὸς Τόμος Ἰ. Μ. Κονιδάρη.
Ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθήνα – Θεσσαλονίκη,
2018, σσ. XXXIII+513.

Ὁ ὅρος «ἀντιπελάργησις» εἶναι ἐλάχιστον γνωστὸς ἐν τῷ εὐρῷ κοινῷ καὶ σημαίνει τὴν ἐκ μέρους τῶν παιδίων ἀντιδωρεὰ, τὴν ἀνταπόδοσιν

τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῆς ὀφειλομένης φροντίδος πρὸς τοὺς γέροντας γονεῖς τους. Τὸν συγκεκριμένον ὄρον, ποὺ ἀφορᾷ τὴν φροντίδα τῶν νέων καὶ ἀχμαίων πελαργῶν πρὸς τοὺς ἡλικιωμένους καὶ ἀσθενικοὺς γονεῖς τους, χρησιμοποιεῖ ἤδη ὁ Μέγας Βασίλειος ἐν τῷ 8ῷ Λόγῳ (Ὁμιλία) τοῦ εἰς τὴν «Ἐξαήμερον», ὡς διδασκτικὸν παράδειγμα τῆς ὀφειλομένης στοργῆς τοῦ παιδιοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς του: «Ἡ δὲ περὶ τοὺς γηράσαντας τῶν πελαργῶν πρόνοια ἐξήκει τοὺς παῖδας ἡμῶν, εἰ προσέχειν ἐβούλοντο, φιλοπάτορας καταστήσαι. Ἐκεῖνοι τὸν πατέρα ὑπὸ τοῦ γήρους πτερορρῦσαντα περιστάντες ἐν κύκλῳ τοῖς οἰκείοις πτεροῖς διαθάλλουσι, καὶ τὰς τροφὰς ἀφθόνως παρασκευάζοντες, τὴν δυνατὴν καὶ ἐν τῇ πτήσει παρέχονται βοήθειαν, ἡρέμα τῷ πτερῷ κουφίζοντες ἐκατέρωθεν. Καὶ οὕτω τοῦτο παρὰ πᾶσι διαβεβόηται, ὥστε ἤδη τινὲς τῶν εὐεργετημάτων ἀντίδοσιν ἀντιπελάργησιν ὀνομάζουσι».

Μὲ τὸν ὁμορφὸν αὐτὸν ὄρον ἐπέλεξαν νὰ τιτλοφορήσουσι τὸν Τιμητικὸν Τόμον ποὺ ἐξέδωσαν γιὰ τὸν δάσκαλόν τους Ὁμ. Καθηγητὴ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννη Μ. Κονιδάρη οἱ μαθητὲς του, καταθέτοντας σὲ αὐτὸν τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ ἐρευνητικὸν τους ἀμνηστὸν, εἰς ἐκπλήρωσιν ἑνὸς χρέους πρὸς τὸν τιμῶμενον, ὡς ἐλάχιστον ἀντίδωρον γιὰ ὅσα ἀνυστερόβουλα τοὺς ἔχει προσφέρει, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς συμπληρώσεως τοῦ 70οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του. Οἱ μαθητὲς τοῦ Καθηγητῆ Κονιδάρη –παλαιότεροι καὶ νεώτεροι– συνέβαλαν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ τόμου μὲ πρωτότυπες καὶ δὴ μὴ προδημοσιευμένους μελέτας τους σὲ θεματολογία τῆς ἐπιλογῆς τους, ἡ ὁποῖα πάντως ἀφορᾷ τὰ ἐπιστημονικὰ πεδία ποὺ θεράπευσε ὁ Καθηγητὴς τους.

Ὁ Καθηγητὴς Κονιδάρης δὲν χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις καθὼς εἶναι πολὺ γνωστὸς ὄχι μόνον στὸν πανεπιστημιακὸ χῶρο καὶ ιδιαίτερα αὐτὸν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ στὸ εὐρὸ κοινό, χάρις καὶ στὶς συχνὲς δημόσιες ἀρθρογραφικὲς του παρεμβάσεις, κυρίως ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς ἐφημερίδος «Τὸ Βῆμα», τῆς ὁποίας τυγχάνει ἀπὸ μακροῦ χρόνου τακτικὸς συνεργάτης. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ δάσκαλο, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ πλούσιο ἐπιστημονικὸ του ἔργο στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τῆ συμμετοχῆ του στὸν δημόσιο διάλογο ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἐν γένει ἀπτονται τῶν σχέσεων τῆς Πολιτείας μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἔχει συμβάλει τὰ μέγιστα στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἰδιαιτέρου κλάδου τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ συγκεκριμένα αὐτοῦ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, στὸ ἀντικείμενο τοῦ ὁποῖου ὑπάγεται ἡ ἐξέταση τοῦ δικαίου ποὺ διέπει τὶς σχέσεις τῆς Πολιτείας καὶ τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων γενικῶς, ἰδίως δὲ τῆς Πολιτείας καὶ τῆς «ἐπικρατοῦσης» Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ τιμώμενος ἴδρυσε καὶ διευθύνει ἀπὸ τὸ 1999 τὴ «Βιβλιοθήκη Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου», ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἀφ' ἑνὸς τὴ Σειρὰ τῶν «Πηγῶν» καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκείνη τῶν «Μελετῶν», ἀπὸ τὸ 2002 τὴν Ἐπιθεώρηση Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου *Νομοκανονικά* καὶ ἀπὸ τὸ 2018 τὴ Σειρὰ «Νομοκανονικά Παράφυλλα», ἐνῶ τυγχάνει καὶ Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, ἡ ὁποία ἰδρύθηκε μὲ πρωτοβουλία του τὸ 2014, ἔχοντας ὡς κύριο σκοπὸ τὴν προώθηση καὶ τὸν συντονισμό τῆς ἐπιστ. ἔρευνας στὸν χῶρο τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου.

Στὸ εἰσαγωγικὸ μέρος τοῦ Τόμου προηγεῖται συγκινητικὴ «Ἀφιέρωση»

(σσ. V-VII), ποὺ ὑπογράφει ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐκδόσεως τοῦ Τόμου (Γ. Ἀνδρουτσόπουλος, Γ. Ἰατροῦ, Ζ. Καραμήτρου, Ἀθ. Κόντης, Β. Μᾶρκος, Β. Τρομπούκης καὶ Θ. Τσιβόλας), ἀκολουθεῖ βραχὺ «βιογραφικὸ σημεῖωμα» (σσ. XIII-XIV) καὶ τέλος παρατίθενται οἱ «ἐπιστημονικὲς δημοσιεύσεις» τοῦ τιμωμένου, ποὺ συγκέντρωσε καὶ ἐπιμελήθηκε μὲ σχολαστικὴ ὁ Δρ. Νομικῆς-Δικηγόρος Ἀθ. Κόντης (σσ. XV-XXXIII). Στὸν κυρίως Τιμητικὸ Τόμο (σσ. 1-513) περιλαμβάνονται, κατὰ ἀλφαβητικὴ σειρὰ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ συγγραφέα, εἴκοσι πρωτότυπες συμβολές/μελέτες, τὶς ὁποῖες ὑπογράφουν ἰσάριθμοι μαθητὲς τοῦ τιμωμένου, διακεκριμένοι ἤδη ἐπιστήμονες.

Ἡ πρώτη ἀφορὰ τὶς «Νομικὲς πτυχὲς τῆς Παλαιοημερολογιτικῆς Ἐκκλησίας Κύπρου» (σσ. 1-22), στὴν ὁποία ὁ καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Παν. Λευκωσίας καὶ μέλος τῆς Κυπριακῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν Ἀχ. Αἰμιλιανίδης ἀναλύει διεξοδικὰ τὸ καθεστῶς τῶν σχέσεων μὲ τὴν κυπριακὴ πολιτεία τῶν παλαιοημερολογιτῶν, τῶν ἄλλως καλουμένων «Γνησίων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν» (Γ.Ο.Χ.). Πρόκειται γιὰ τὴ μερίδα τῶν πιστῶν οἱ ὁποῖοι, ἀρνηθέντες νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ (ταυτόχρονα μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος) ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1924 τοῦ Νέου Ἰουλιανοῦ Ἡμερολογίου, ἀπεσχίσθησαν συγκροτώντας καὶ ἐπισήμως ἀπὸ τὸ 1949 τὴν Παλαιοημερολογιτικὴ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἀποτελώντας σήμερα, ἐξ ἐπόψεως νομικῆς καὶ νομολογιακῆς, διακριτὴ ἐκκλησιαστικὴ ὄντοτητα / κοινότητα ἀπὸ τὴν ἐπίσημη Αὐτοκέφαλη Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου. Ὁ σ. παραθέτει τὶς συνταγμα-

τικές και νομοθετικές διατάξεις βάσει των οποίων έχει ρυθμισθεί σειρά ζητημάτων (περιουσιακά / ιδιοκτησιακά, διαχειριστικά/ φορολογικά, καταβολή μηνιαίου επίδοματος στους θρησκευτικούς λειτουργούς, ζητήματα γάμου, ταφής, κ.λπ.), που αφορούν τη λειτουργία της «*Ἐκκλησίας τῶν Γ.Ο.Χ.*» ὡς ἀνεγνωρισμένης (ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ νομικοῦ προσώπου ἰδιωτικοῦ δικαίου, ὅπως ἄλλωστε ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ θρησκευόμενα στὴ Κυπριακὴ Δημοκρατία) θρησκευτικῆς κοινότητας.

Στὴ «*Διοίκηση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας στὴν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης*» (σσ. 23-39) ἀναφέρεται τὸ ἐπόμενο μελέτημα τοῦ Δικηγόρου Ἐμμ. Ἀνδρουλακάκη, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει τὸ νομικὸ πλαίσιο πὸν ρυθμίζει τὴ διοίκηση τῆς περιουσίας τῶν νομικῶν προσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ πρώτου (Ν. 276/1990), τοῦ δευτέρου (Ν. 4149/1961) Καταστατικοῦ τῆς Χάρτου, τῆς πρόσφατης νομοθεσίας (Ν. 3848/2010, 4310/2014) καθὼς καὶ τῶν σχετικῶν Κανονισμῶν πὸν ἔχουν ἐκδοθεῖ στὸ πλαίσιο νομοθετικῶν ἐξουσιοδοτήσεων διὰ τῶν ὁποίων, ὅπως ἐπισημαίνεται στὴ μελέτη, ἔχει καταστῆ ἀπλούστερη, ταχύτερη καὶ ἀποτελεσματικώτερη ἢ διαχείριση τῶν περιουσιακῶν τῆς στοιχείων.

Σὲ λίαν ἐπίκαιρο ζήτημα ἀναφέρεται ἢ ἀκολουθοῦσα μελέτη τὴν ὁποία πραγματεύεται ὁ Ἐπίκ. Καθηγητῆς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Παν. Ἀθηνῶν Γ. Ἀνδρουτσόπουλος μὲ θέμα: «*Η τυπολογία τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας στὴν ἑλληνικὴ ἐπιχράτεια: ἀπὸ τὸ πόρισμα τῆς Ἐπιτροπῆς Σταμάτη στὴν πρόταση τοῦ καθηγητῆ Ἰω. Μ. Κονιδάρη*» (σσ. 41-74). Θεωρώντας ὅπως ἀναγκαία τὴν ἐναρξὴ ἐνὸς διαλόγου «μακριὰ ἀπὸ

ἰδεοληψίες, ἀδέξιες πρωτοβουλίες καὶ ἰσοπεδωτικὲς λογικὲς, ἐνθεν κἀκεῖθεν», ὁ σ. παραθέτει τὸ περίγραμμα τῶν θέσεων τῆς Ἐπιτροπῆς Σταμάτη (1988) καὶ τῶν θέσεων τῆς ὁποῖας πρὸ εἰκοσιπενταετίας (1994) εἶχε παρουσιάσει ὁ τιμώμενος Καθηγητῆς κ. Κονιδάρης σὲ σχετικὴ μονογραφία τοῦ (*Ἡ διαπάλη τῆς νομιμότητας καὶ κανονικότητας καὶ ἡ θεμελίωση τῆς ἐναρμονισέως τους*, ἐκδ. Ἄντ. Σάκουλα, Ἀθήνα, σσ. 262). Πρόκειται γιὰ θέσεις πὸν ὀδηγοῦν ἀφ' ἐνὸς στὴ χαλάρωση τῆς ἐξαρτήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν Πολιτεία (μὲ προτεινομένη π.χ. τὴν ἐπαναθεώρηση τῆς φύσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς πράξη τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὁποία ἀπλῶς θὰ κυρώνει ἢ Πολιτεία) καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴν αὐστηρότερη ἐφαρμογὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος (μὲ τὴν ἐπανακαθιέρωση τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος διοικήσεως, τὴ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας, τὴ σταδιακὴ ἐπανεισαγωγὴ τῶν αἱρετῶν λαϊκῶν μελῶν στὴ διοίκηση τῶν Ἐνοριῶν, κ.ἄ.), θέσεις οἱ ὁποῖες, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ σ. τῆς μελέτης, μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ἀποτελέσουν μίαν καλὴν βάση γιὰ περαιτέρω συζήτηση, ἐν ὅψει μάλιστα τῆς ἐπικειμένης συνταγματικῆς (καὶ περὶ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας-Κράτους) ἀναθεωρήσεως.

Μὲ τὴν «*Ὁργάνωση καὶ ἀπονομὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης στὴν Ἰόνιο Ἐκκλησία*» (σσ. 75-126) ἀσχολεῖται στὴ δική του μελέτη ὁ Δ.Ν. - Ἄρχιμ. Ἰωαννίκιος Ζαμπέλης, ἐρευνώντας, μὲ τεκμηριωτικὴ καταγραφή τῶν πηγῶν, τὴν ἴδρυση, ὀργάνωση καὶ τὸ πολιτειακτικὸ πλαίσιο τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τῆς Ἰονίου Ἐκκλησίας, ἢ ὁποῖα λειτούργησε ὡς ὀργανωτικὴ ἐνότητα τῶν τοπικῶν

Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καθ' ἐνὸς ἀπὸ τὰ Ἴονια Νησιά κατὰ τὴν περίοδο τῆς «Βρετανικῆς Προστασίας (κατ' οὐσίαν: Ἀγγλοκρατίας». Συγκεκριμένα λειτούργησε ἐπὶ πεντηκονταετία ἀπὸ τὸ 1817 (ὁπότε συστάθηκε ὡς ἰδιαίτερο ἐκκλησιαστικὸ *status* μὲ τὸ τότε θεσπιθέν «Σύνταγμα Ἰονίων Νήσων λαμβάνοντας ἐπιπροσθέτως καὶ *de jure* κανονικὴ ὑπόσταση μὲ Πατριαρχικὸ Γράμμα τὸ 1823» μέχρι τὸ 1866 (ὁπότε ὀλοκλήρωσε τὸν ἱστορικὸ τῆς κύκλου καὶ ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται μὲ τὴν ἔνωσή τῆς μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐκδοθείσης πρὸς τοῦτο καὶ τῆς σχετικῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως). Παρὰ τὸν «νεωτερικὸ» χαρακτήρα τῆς διοικήσεως τῶν ἀγγλοκρατουμένων τότε Ἰονίων Νήσων, οἱ πολιτειακῆς προελεύσεως διατάξεις πὸν συγκροτοῦσαν τὸ δικονομικὸ δίκαιον τῆς Ἰονίου Ἐκκλησίας μαρτυροῦν τὸν (ὅπως τὸν περιγράφει στὰ συμπεράσματά του ὁ σ.) «ἀσφυκτικὸ ἐναγκαλισμὸς» τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Πρὸς ἐπίρρωσιν τούτου ἀρκεῖ νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἐπισήμανση τοῦ σ. ὅτι τὸ Ἴονιον Κράτος διετήρησε ἀκόμη καὶ τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ κύρους καὶ τῆς λύσεως τοῦ γάμου, καθὼς καὶ γιὰ τὴ μοιχεία ὡς κανονικὸ ἀδίκημα καὶ λόγο διαζυγίου.

Ἐν συνεχείᾳ δημοσιεύεται ἡ ἄκρας ἐνδιαφέρουσα ἱστορικὴ καὶ νομοκανονικὴ μελέτη τοῦ Δ. Ν. - Δικηγόρου Γ. Ἰατροῦ μὲ θέμα: «Ἀναδείξεις ἀρχιερέων στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταία πεντηκονταετία (1967-2017)» (σ. 127-179), μὲ τὴν ὁποία καταγράφονται ἱστορικὰ οἱ ἐκλογές τῶν ἀρχιερέων [ἐπαρχιούχων Μητροπολιτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ τιτουλαρίων (βοηθῶν) Ἐπισκόπων], οἱ ὁποῖες συνετελέσθησαν ἐπὶ τῆς θητείας τεσσάρων Ἀρχιεπισκόπων

τῆς ἐρευνωμένης περιόδου, ἦτοι αὐτὲς ἐπὶ ἡμερῶν Ἱερωνύμου Α' [Κοτσώνη] (1967-1973), Σεραφεῖμ [Τίκα] (1974-1998), Χριστοδούλου [Παρασκευαΐδη] (1998-2008) καὶ τοῦ νῦν Προκαθημένου, Ἱερωνύμου Β' [Λιάπη] (2008-σήμερα) καὶ οἱ ὁποῖες, κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ (ἀπὸ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1967 μέχρι τὰ τέλη τοῦ 2017) ὑπεβαίνουν τὶς διακόσιες. Μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια προσεγγίζει ὁ σ. ἐξ ἐπόψεως νομοκανονικῆς τὴν περίοδο τῆς Ἑπτατίας (1967-1974), ἐστιάζοντας στὰ προβλήματα κανονικότητος τῶν ἐκλογῶν πὸν διενεργήθησαν τὴν περίοδο αὐτὴ κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς ὁποίας ἀφ' ἐνὸς μὲν κατελύθη τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα τῆς ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἀφ' ἐτέρου δὲ σαρώθηκε τὸ συνοδικὸ –φύσει δημοκρατικὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀποστόλων– σύστημα διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Μὲ τὸν σχετικῶς πρόσφατον νόμον πὸν ρυθμίζει τὸ καθεστὼς τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων στὴν Ἑλλάδα (τῶν πέραν τῆς ἐπικρατοῦσης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας [ἄρθ. 3 τοῦ Συντάγματος], τῶν Ἰσραηλιτικῶν κοινοτήτων καὶ τῶν Μουφτειῶν τῆς Θράκης γιὰ τὶς ὁποῖες ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει τὸ ἀπὸ ἐτῶν ὑφιστάμενον νομικὸ καθεστὼς), ἀσχολεῖται τὸ ἄρθρον τῆς Δ. Ν., εἰδικῆς ἐπιστήμονος στὸν «Συνήγορον τοῦ Πολίτη», Ζωῆς Καραμήτρου, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ ὀργάνωσις τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων στὴν Ἑλλάδα. Κατ' ἄρθρον παρουσίασις τοῦ Ν. 4301/2014» (σ. 181-204). Πρόκειται γιὰ ἓνα νομοθέτημα τὸ ὁποῖον, ἀποσκοπώντας νὰ ἐπιλύσει συσσωρευμένα προβλήματα δεκαετιῶν, ρυθμίζει τὴν ὀργάνωσις τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων οἱ ὁποῖες μέχρι τότε ἀντιμετωπίζονταν ἀπὸ τὴν Πολιτεία μὲ τὶς κοινὲς διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Ἡ σ., καίτοι ἀναγνωρίζει

ὅτι τὸ ἐγχείρημα ἦτο πλήρες καλῶν προθέσεων, ἐν τούτοις ἀντιμετωπίζει ὡς προβληματικὴς σειρὰ διατάξεων, θεωρώντας ὅτι τὸ νομοθέτημα ἀσκεῖ μία σοβαρὴ παρέμβαση στὸ αὐτοδιοίκητο τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, ταυτίζοντας τὴν πνευματικὴ καὶ διοικητικὴ ἡγεσία.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Δ. Ν. - Νομικὸς Σύμβουλος στὸ Ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν Ἡλ. Καστανᾶς, πραγματευόμενος τὸ θέμα: «Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία στὴ νομολογία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου Δικαιωμάτων τοῦ Ἄνθρώπου - μεταξὺ σεβασμοῦ τῆς ἐτερότητας καὶ διαφύλαξης τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς» (σσ. 205-226) παρουσιάζει καὶ ἀναλύει σειρὰ δικαστικῶν ὑποθέσεων τοῦ Ε.Δ.Δ.Α. ποὺ ἀφοροῦν ζητήματα θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἐπισημαίνοντας στὰ συμπεράσματά του ὅτι ἡ νομολογία τοῦ δικαστηρίου κατατείνει στὴ διαμόρφωση βασικῶν κατευθυντηρίων γραμμῶν γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ἐθνικὲς ἀρχὲς θὰ μπορούν νὰ διαχειρίζονται τὶς προκλήσεις ποὺ δημιουργεῖ ἡ θρησκευτικὴ ποικιλομορφία, οὕτως ὥστε νὰ διαφυλάσσονται τόσο ἡ θρησκευτικὴ ἐτερότητα, ὅσο καὶ ἡ κοινωνικὴ σταθερότητα.

Ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα: «Ἐντάσσονται τὰ ἐκκλησιαστικὰ νομικὰ πρόσωπα στὸν “δημόσιο τομέα”; Σπουδὴ στὸ ἄρθρο 68 § 1 ὑποπ. 3 Ν. 4235/2014» (σσ. 227-240) ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει μὲ τὴ μελέτη του ὁ Δ. Ν. - Δικηγόρος Ἰ. Καστανᾶς. Ὁ σ. ἀναλύει διεξοδικῶς τὸ ζήτημα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς συγκεκριμένης διατάξεως τοῦ ἐν λόγῳ νόμου ποὺ προβλέπει ρητῶς, ἂν καὶ περιοριστικῶς, τὴν ὑπαγωγὴ στὸν δημόσιο τομέα ἐκκλησιαστικῶν Ν.Π. (τῶν Μητροπόλεων Δωδεκανήσου, τῶν ἐνοριῶν καὶ τῶν Μονῶν τους, τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας τῆς Πάτμου, τῶν Πατριαρχικῶν καὶ Σταυροπηγιακῶν Μονῶν στὴν Ἑλλά-

δα), σὲ σχέση -καὶ ἐν συγκρίσει- πρὸς τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλα τὰ προηγούμενα νομοθετήματα σχετικὰ μὲ τὸν δημόσιο τομέα δὲν συμπεριελάμβαναν τὰ ἐκκλησιαστικὰ Ν.Π. σὲ αὐτόν, καθὼς καὶ τὴ νομικὴ θεωρία ποὺ τονίζει ἐμφρατικὰ ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ Ν.Π. δὲν ἀνήκουν οὔτε ὀργανικά, οὔτε λειτουργικά, οὔτε τελολογικά στὸν δημόσιο τομέα. Μὲ δεδομένη τὴ διαφοροποίηση αὐτὴ καὶ τὴν ἀσάφεια ποὺ παράγει, ὁ συγγραφέας ἐκτιμᾷ ὅτι τὸ μόνον γενικευμένο συμπέρασμα ποὺ μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ εἶναι ὅτι τὸ γε νῦν ἔχον ἡ ὑπαγωγὴ ἢ μὴ ἐκκλησιαστικοῦ τινος Ν. Π. στὸν δημόσιο τομέα θὰ κρίνεται γιὰ κάθε νομοθέτημα χωριστὰ ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς συγκεκριμένης ὑποθέσεως, εἰσηγούμενος ἐν κατακλείδι, τὴν ὀλιστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος μὲσφ τοῦ συστηματικοῦ ἐξορθολογισμοῦ τοῦ ὑφισταμένου νομοθετικοῦ πλαισίου.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Β. Κονδύλη μὲ θέμα: «Les phénomènes de “antidosis” des qualités et de “circumincession” dans le dialogue direct des juges nationaux avec les juges européens» (σσ. 241-256), ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸ πρόβλημα τῶν δικαίων ἀλληλοεπιπτώσεων ἀνάμεσα στὰ ἐθνικὰ δίκαια καὶ στὸ εὐρωπαϊκὸ δίκαιο, ἀναλύοντας διεξοδικὰ τοὺς ὅρους *antidosis* (ὅρος δανεισμένος ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία) καὶ *circum-incession* (ἐπινοημένος ὅρος ποὺ παραπέμπει στὴν ἀλληλοπεριχώρηση /ἀλληλοεπι κάλυψη).

Ὁ Δ. Ν. - Δικηγόρος Ἀθ. Κόντης στὸ ὑπὸ τὸν τίτλο: «Τὸ νομικὸ καθεστῶς τῶν κτι(η)τορικῶν καὶ ιδιόκτητων ναῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» (σσ. 257-295) ἄρθρο του ἀναλύει λεπτομερῶς τὸ θέμα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τοῦ κανονικοῦ ὅσο καὶ τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου, ἐκκινώντας ἀπὸ αὐτὲς τοῦ βυ-

ζαντινωμαϊκοῦ δικαίου –ὅπως αὐτὸ διαπλάσθηκε καὶ ρυθμίσθηκε ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς κανόνες καὶ τὴ νομοθεσία τῶν αὐτοκρατόρων– καὶ καταλήγοντας στὸ ἰσχύον ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο καὶ τὴ σχετικὴ νομολογία. Ὁ συγγραφέας ἐπεξηγεῖ διεξοδικὰ τὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ κτιτορικοῦ δικαίωματος καὶ τοῦ δικαίωματος ἐπὶ τῶν ἰδιοκτητῶν ναῶν, ἀποσαφηνίζοντας ὅτι στὴν πρώτη περίπτωση ἀπονέμονται προνόμια ἠθικῆς ἀποκλειστικῆς φύσεως, τὸ περιεχόμενο τῶν ὁποίων ἀντιδιαστέλλεται νομικῶς ἀπὸ τὸ ἐμπράγματο δικαίωμα τῆς κυριότητος, ποὺ ἰσχύει σαφῶς στὴν περίπτωση τοῦ θεσμοῦ τῶν ἰδιοκτητῶν ναῶν.

Ἀκολούθως ὁ Δ. Ν. - Δικηγόρος Δ. Κρεμπενιὸς στὸ μελέτημά του: «Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὴ νομολογία τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας» (σσ. 297-321) καταγράφει τὶς μείζονες σημασίας ὑποθέσεις ποὺ ἀψησῶλησαν τὸ ἀνώτατο διοικητικὸ δικαστήριο τῆς χώρας ἀναφορικῶς μὲ ζητήματα τῆς ἀγιορειτικῆς αὐτοδιοικήσεως, τῆς ὑπηρεσιακῆς καταστάσεως τοῦ Διοικητοῦ τοῦ ἀγιωνύμου ὄρους, τὶς Ἰ. Μονὲς καὶ τὴν κατάσταση τῶν ἀγιορειτῶν. Ὅπως ἐπισημαίνεται σχετικῶς, ἡ νομολογία ἐπέλυσε σοβαρὰ ζητήματα, σὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὅπως τὴ στράτευση τῶν ἀγιορειτῶν καὶ τὴν ἀπώλεια τῆς ἰθαγένειας τῶν ἀλλοεθνῶν, ἀπετέλεσε ὁδοδείκτη γιὰ τὴ μετέπειτα νομοθεσία. Ἀντίθετα, ὡς χαρακτηριστικὴ καταγράφεται ἡ περίπτωση τῆς ἐκκρεμότητος σὲ νομολογιακὸ ἐπίπεδο τῆς νομικῆς προσωπικότητος τῶν Μονῶν, ἡ ὁποία καὶ θὰ πρέπει, μὴ ἀνακύψει σχετικὸ θέμα, νὰ ἐπιλυθῆ ἀπὸ τὸ ΣτΕ, δικαστήριον τὸ ὁποῖο, ὅπως τονίζεται στὴ μελέτη, ἐκ τῆς νομολογίας ποὺ παρήγαγε συνιστᾷ ἕναν ἐπὶ πλέον θεματοφύλακα τοῦ ἰδιαιτέρου ἐκκλησιαστικοῦ καθεστώτος τοῦ Ὁρους.

Συνέχεια στὸν προβληματισμό, ποὺ ἀναπτύχθηκε σὲ προεκτεθεῖσα μελέτη (τοῦ Γ. Ἀνδρουτσοπούλου) ἀναφορικῶς μὲ τὶς σχέσεις Πολιτείας-Ἐκκλησίας, δίδει ὁ Ἐπίκ. Καθηγητῆς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης Γιάν. Κτιστάκις μὲ τὴ μελέτη του: «Συνηγορία γιὰ καινοτόμες ρυθμίσεις στὶς σχέσεις Πολιτείας καὶ θρησκευτικῶν κοινοτήτων» (σσ. 323-335). Στὴ μελέτη παρουσιάζεται τὸ πλαίσιο θέσεων γιὰ ἕνα «Καινοτόμο Σύνταγμα», τὶς ὁποῖες ἔχει ἐπεξεργασθεῖ ὁμάδα ἐργασίας ποὺ εἶχε συγκροτηθεῖ μὲ πρωτοβουλία τοῦ τέως Ὑπουργοῦ Στ. Μάνου, ἀποτελουμένη κυρίως ἀπὸ καθηγητῆς νομικῶν σχολῶν (Ν. Ἀλιβιζᾶτος, Φ. Σπυρόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης καὶ Γ. Κτιστάκις). Οἱ προτεινόμενες –καὶ χαρακτηριζόμενες ὡς καινοτόμες– συνταγματικὲς ἀλλαγὲς στοχεύουν στὴ μέγιστη δυνατὴ θρησκευτικὴ οὐδετερότητα τοῦ κράτους. Ὁ σ., παρ' ὅτι ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ ἰσχύον Σύνταγμα (τοῦ 1975 μὲ τὶς ἐπιγενόμενες ἀναθεωρήσεις του, τοῦ 1986, τοῦ 2001 καὶ τοῦ 2008), συγκρινόμενο μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1952 καὶ τὰ προγενέστερα, ἔχει εἰσφέρει πολλὰς ἀλλαγὰς στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας-Πολιτείας, υἱοθετώντας μία χαλάρωσίν τους ἐν τούτοις θεωρεῖ καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ περιθώρια γιὰ τὴν ἔτι περαιτέρω φιλελευθεροποίηση τοῦ σημερινοῦ συστήματος, ὅπως π.χ. μὲ τὴν (προτεινόμενη μεταξὺ ἄλλων) πλήρη ἀπάλειψη τοῦ ἄρθρου 3, τὸ ὁποῖο τυποποιεῖ συνταγματικῶς τὶς σχέσεις Πολιτείας-Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ ἄρθρου 72 το ὁποῖο παραχωρεῖ στὸν κοινὸ νομοθέτη τὴν ἀρμοδιότητα νὰ ρυθμίζει τὰ θέματα τοῦ ἄρθ. 3 καὶ κυρίως ἐκεῖνα ποὺ ἄπτονται τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ε.Ε.), γεγονός ἀσυμβίβαστο γιὰ μία διοικοῦσα

Ἐκκλησία πού θέλει νά πορευέται ἐν τοῖς πράγμασι αὐτοδιοικουμένη κατὰ τοὺς θεῖους καὶ ἱεροὺς κανόνες καὶ «ἀκωλύτως ἀπὸ πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως», ὅπως ἀναφέρει κατὰ λέξιν καὶ ἐπιτάσσει σχετικῶς ὁ ἰδρυτικὸς τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Τόμος (ΠΣΤ') τοῦ 1850.

Μὲ τὸ θέμα τῶν «χρυσοβούλλων», πού ἄν καὶ παλαιό –ἀναγόμενο στὸ βυζαντινορωμαϊκὸ δίκαιο ἀλλὰ καὶ στὴ διάδοχη αὐτοῦ ὀθωμανικὴ ἔννομη τάξη– ἔχει ἀπασχολήσει προσφάτως τὸν δημόσιο διάλογο, ἐξ ἀφορμῆς ζητημάτων τὰ ὁποῖα ἠγέρθησαν ἀναφορικῶς μὲ ἰδιοκτησιακὰ θέματα Ἰ. Μονῶν, ἐπιλαμβάνεται στὸ ἄρθρο του ὁ Καθηγ. τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Παν. Ἀθηνῶν Π. Λαζαράτος. Ἐστιάζοντας ἐπὶ τὸ εἰδικώτερον στὸ ζήτημα πού ἀφορᾷ: «Τὰ αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα τῶν ἐτῶν 1088, 1292 καὶ οἱ κτήσεις τῆς Ἰ. Μ. Πάτμου» (σσ. 337-358), ὁ σ. μὲ τεκμηριωτικὴ καταγραφή τῶν πηγῶν ἐρευνᾷ τὸ ἐὰν μὲ τὰ ἐν λόγω χρυσόβουλλα (ἔγγραφα πού ἀποτελοῦσαν τὰ βασιλικά, ἢ προεδρικὰ διατάγματα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τὰ ὁποῖα μετὰ γοῦν κυριότητα) δωρήθηκε στὴν Ἰ. Μ. τῆς Πάτμου κάποια νησίδια περὶ τῆς Πάτμου, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς νήσους Πάτμο, Λειψὼ καὶ Ἄγαθονήσιον οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται ρητῶς στὰ χρυσόβουλλα. Τὸ πρόβλημα, τὶς πτυχῆς τοῦ ὁποῖου ἐκθέτει καὶ ἀναλύει ὁ σ., ἀνακύπτει ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴν στὸ αὐτοκρατορικὸ (Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ) χρυσόβουλλο τοῦ 1088 περὶ τῆς δωρεᾶς τῆς νήσου Πάτμου τῆς συμπληρωματικῆς/πρόσθετης ἀναφορᾶς «μετὰ πάσης αὐτῆς τῆς περιοχῆς», ἀναφορὰ πού ἐρμηνεύεται καὶ ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν σ. ὡς ἀναφορὰ σὲ ὁλόκληρη τὴ νήσο Πάτμο καὶ ὄχι σὲ ἄλλες περιοχῆς ἢ νησίδες περὶ αὐτῆς.

Στὴ μελέτη πού ἀκολουθεῖ μὲ τίτλο: «Προσεγγίζοντας τὸ οἰκουμενικὸ ὄραμα

τοῦ Πατριάρχου Ἀθιναγόρα ἐβδομηνταχρόνια ἀπὸ τὴν ἐκλογή του (1948-2018): Οἱ σχέσεις μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία» (σσ. 359-394), ὁ Δ. Ν. Γ. Μάμαλος ἀναφέρεται σὲ μία μεγάλη προσωπικότητα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸν ἀπὸ Κερκύρας (1922-1930), εἶτα Β. Ἀμερικῆς (1930-1948) καὶ μετέπειτα Οἰκουμενικὸ Πατριάρχου (1948-1972) Ἀθιναγόρα [Σπύρου], τὸν πρωτοπόρο πρωθιεράρχου τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου συνετελέσθη (τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1965) ἡ ἀμοιβαία (κατόπιν συμφωνίας μὲ τὸν τότε Πάπα τῆς Ρώμης Παῦλο ΣΤ') ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τοῦ (ἐπισυμβάντος τὸ 1054) σχίσματος μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ὁ σ., ἀφ' ἐνὸς μὲν ἰχνηλατεῖ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀθιναγόρα, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπιχειρεῖ μία προσέγγιση στὸ οἰκουμενικὸ ὄραμά του, ὑπὸ τὸ πρίσμα κατὰ βάσιν μιᾶς ἱστορικῆς καὶ διπλωματικῆς ὀπτικῆς, ἐπισημαίνοντας στὰ συμπεράσματά του ὅτι στὸ πλαίσιο τοῦ διαχριστιανικοῦ διαλόγου πού διεξήγαγε ὁ Ἀθιναγόρας, ὅσο κι ἂν φάξει κανεὶς σὲ ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκες δὲν θὰ βρεῖ τὴν παραμικρὴ παραχώρηση ἢ κάμψη, οὔτε δογματικῶς, οὔτε ἐκκλησιαστικῶς, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν παραμικρὴ διάσταση ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Τὸ θέμα τοῦ καθεστῶτος τῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴ Β. Ἑλλάδα (Μακεδονία), τὴ Θράκη, τὴν Ἠπειρο καὶ τὰ νησιά τοῦ Β. Αἰγαίου), τῶν καλουμένων, ἀναχρονιστικῶς μέχρι σήμερα, Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν, τῶν ὁποίων τὴ διοίκηση ἔχει ἀναθέσει τὸ Πατριαρχεῖο ἐπιτροπικῶς στὴν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, πραγματεύεται ὁ Δ. Ν. Βασ. Μᾶρκος στὴν ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἡ ἐνσωμάτωση τῆς Πατριαρχικῆς καὶ

Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928 στὸν Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (σσ. 395-417), μελέτη του. Ὁ σ., ὑπενθυμίζοντας τὴ Συμφωνία τοῦ 2008 περὶ τῆς ἐναρμονίσεως τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ε.Ε. πρὸς τὴν ΠΣΠ τοῦ 1928, στὴν ὁποία κατέληξαν οἱ Ἀντιπροσωπεῖες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴ διάρκειά τῆς εἰρηνικῆς ἐπισκέψεως τοῦ νεοεκλεγέντος τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Ἱερωνύμου Β' (Λιάπη) στὸ Φανάρι, θέτει σειρὰ προβληματισμῶν γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Συμφωνία αὐτὴ παραμένει μέχρι σήμερα –δέκα καὶ πλέον ἔτη μετὰ ἀπὸ τὴ σύναψή τῆς– ἀπρακτὴ, καθὼς καίτοι ἐμεσολάβησαν (2014) ἐκτεταμέναι τροποποιήσεις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ε.Ε. οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἀφοροῦσε ζητήματα ποὺ ἄπτονται τῆς Συμφωνίας τοῦ 2008. Ἐπισημαίνοντας ὁ σ. ὅτι οἱ συνεχιζόμενες μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀντεγκλήσεις μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀναδεικνύουν τὴν προβληματικὴν τοῦ ιδιόμορφου καθεστώτος, θεωρεῖ καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἐνενήντα ἔτη μετὰ ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τῆς Π.Σ.Π. τοῦ 1928 –καὶ δεδομένης τῆς Συμφωνίας τοῦ 2008– ἐπέστη ὁ χρόνος γιὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν ἀπάντων τῶν ὄρων τοῦ στὸν Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ε.Ε., ὥστε νὰ τεθεῖ ἕνα ὀριστικὸ τέλος στὶς ἀμφισβητήσεις καὶ στὶς ἐξ αὐτῶν προκαλούμενες διαμάχαι καὶ ἔριδες.

Ἡ μελέτη ποὺ ἀκολουθεῖ ἐντοπίζει καὶ ἀναδεικνύει τὸ ὑφιστάμενον νομοθετικὸ κενὸ ἀναφορικῶς μὲ περιουσιακὰ ζητήματα μοναχῶν καὶ μοναζουσῶν ποὺ ἐγκαταβιοῦν σὲ ἱερὰ Ἑσχαστήρια. Τίτλοφορεῖται: «Οἱ περιουσιακῆς ἔνομοι συνέπειαι τῆς μοναχικῆς κουράς σὲ ἰ. ἡσυχαστήριον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (σσ. 419-440) καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Ἀναπλ. Καθηγ. τῆς Θεολογικῆς

Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Δημ. Νικολακάκη. Ἀνατρέχοντας ὁ σ. στὴν κείμενη νομοθεσίαν παρατηρεῖ ὅτι, σὲ ἀντίθεσιν μὲ τοὺς μοναχοὺς τῶν Ἱ. Μονῶν (τῶν ἤδη λογιζομένων ὡς Ν.Π.Δ.Δ.) γιὰ τοὺς ὁποίους ὑφίσταται καὶ ἐφαρμόζεται νομοθεσίαν ρυθμιστικὴν τῶν περιουσιακῶν τους ζητημάτων, γιὰ τοὺς μοναχοὺς τῶν Ἑσχαστηρίων ἡ νομοθεσίαν στερεῖται ἀντίστοιχων συστηματικῶν διατάξεων, τῆς ἀσαφείας ἐπιτεινομένης καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, παρ' ὅτι ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ε.Ε. (ἄρθ. 39 § 10) ἐξουσιοδοτεῖ τὴν Δ.Ι.Σ. ὅπως αὐτὴ ἐκδώσει Κανονισμὸν περὶ τῆς λειτουργίας τῶν Ἱ. Ἑσχαστηρίων (ὑπὸ τὴ μορφή Ν.Π.Ι.Δ.) ἐγκρινόμενο ἀπὸ τὴν Ἱεραρχίαν καὶ δημοσιευτέον στὴν Ε.τ.Κ., ἐν τούτοις ἡ ἔκδοσι τέτοιου Κανονισμοῦ ἀκόμη ἐκκρεμεῖ. Θεωρώντας ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάληψιν νομοθετικῆς πρωτοβουλίας γιὰ τὴν κάλυψιν τοῦ ὑφισταμένου νομοθετικοῦ κενοῦ ὁ σ. προκρίνει, μέχρι τὴν ψήφισιν –ὀφέποτε– σχετικῶν διατάξεων, τὴν ὑπαγωγὴν τῶν περιουσιακῶν σχέσεων τῶν μοναχῶν τῶν Ἑσχαστηρίων στὸ κοινὸ δίκαιον.

Μὲ τίς ἐπιπτώσεις ποὺ προκάλεσαν οἱ «μνημονιακῆς» δεσμεύσεις τῆς Πολιτείας στοὺς διορισμοὺς κληρικῶν, ἐπιφέροντας τὴ δραστικὴν περικοπήν διορισμῶν τῶν μισθοδοτούμενων ἀπὸ τὸ Κράτος κληρικῶν, ἐνέργεια ποὺ μὲ τὴν σειρὰ τῆς καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς «λειψανδρίας» προκάλεσε ὡς λύσιν ἀνάγκης τὸν διορισμὸν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἀμίσθων κληρικῶν, ἀσχολεῖται ὁ Δ. Ν. - Πρωτοπρ. Βασ. Τρομπούκης στὸ ἄρθρον του: «Ἐμισθος καὶ ἄμισθος ἑφημεριακὸς κληρικός» (σσ. 441-461). Γιὰ τὸ πρῶτον ζήτημα ὁ σ., προσεγγίζοντας τὸ ὀρθολογικὰ καὶ ἐπικαλούμενον δεδομένα στατιστικὰ στοιχεῖα, δὲν διστάζει νὰ θέσει τὸν προβληματισμὸν γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι οἱ

πραγματικές έφημεριακές ανάγκες της Έκκλησίας: «Ἄν εἶναι 8.000 ὅπως ἡ ἴδια τίς καθόρισε (ἄρθ. 40 § παρ. 1 Κανον. 2/1969, παρ' ὅτι μὲ τὸν Α.Ν. 536/1945 ποὺ καθιέρωσε τὴν καταβολὴ ἀπὸ τὸ Κράτος τῆς μισθοδοσίας θεσπίσθηκαν 6.000 ὀργανικὲς ἑφημεριακὲς θέσεις), τότε γιατί δὲν ἐπαρκοῦν οἱ 8.857 ὑπηρετοῦντες σήμερα ἑφημέριοι (Δίπτυχα, 2018, σ. 1331) καὶ ἡ Ἐκκλησία χειροτονεῖ ἀμίσθους;». Ὁ σ. θέτει ἐπιτακτικὰ ζήτημα ἐξορθολογισμοῦ, προτείνοντας πρὸς τοῦτο νὰ σταματήσῃ ὁ ὑδροκεφαλισμὸς τῶν Μητροπόλεων τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων, ὅπου πλεονάζουν οἱ ἑφημέριοι εἰς βάρος τῶν ἐπαρχιακῶν Μητροπόλεων στὶς ὁποῖες ὑφίσταται λειψανδρία, ἐνῶ γιὰ τὸ θέμα τῶν ἀμίσθων κληρικῶν καὶ δὴ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀσχοῦν παραλλήλως βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα καὶ κατὰ συνέπεια στηρίζονται βιοποριστικὰ στὴν ὅποια οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, προτείνει νὰ ἀναλάβῃ ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὴν εὐθύνη της, θεσμικῶ τῶ τρόπῳ, τὴν κάλυψη τῶν παροχῶν.

Τὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843, τὰ ὁποῖα κατέληξαν στὴν παραχώρηση συντάγματος ἀπὸ τὸν (βαυαρὸ) Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Ὅθωνα καὶ στὴ μετάβαση τῆς ἑλληνικῆς Πολιτείας ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία στὴ συνταγματικὴ μοναρχία, ὅπως δημοσιεύθηκαν σὲ διάσημη γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς βαυαρικῆς ἑφημερίδα, μεταφέρει ὁ Δ. Ν. Μιχ. Τσαπόγας στὸ ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἡ ἑφημερίδα *Augsburger Allgemeine Zeitung* γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου 1843 καὶ γιὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844» (σσ. 463-477) μελέτημά του. Τὰ δημοσιεύματα τῆς ἑφημερίδας ἀναφέρονται στὶς ἐργασίες τῆς ἑλληνικῆς συντακτικῆς συνελεύσεως τοῦ 1843-1844·

συντάχθηκαν ἀπὸ τὸν ἀπὸ τὸν ἐπιφανῆ κλασικὸ φιλόλογο καὶ δραστήριο μέλος τῆς γερμανικῆς φιλελληνικῆς κινήσεως Friedrich Wilhelm Thiersch (γνωστὸ καὶ μὲ τὸ ἐξελληνισμένον ἐπώνυμο «Θείρισιος»). Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ παρατιθέμενες ἀπὸ τὸν σ. ἀναφορὲς καὶ τὰ σχόλια στὴ γερμανικὴ ἑφημερίδα περὶ τῶν γενομένων τότε συζητήσεων ἀναφορικῶς μὲ τὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας στὸ σχέδιο τοῦ Συντάγματος καὶ τὸ ζήτημα τοῦ θρησκευματος ποὺ ὑποχρεοῦται νὰ πρεσβεύει ὁ ἐκάστοτε διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου.

«Ἡ πολιτικὴ διάσταση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου» εἶναι τὸ θέμα τοῦ πονήματος ποὺ ἀκολουθεῖ (σ. 479-496) καὶ τὸ ὁποῖο ἔχει ἐπεξεργασθεῖ ὁ Δ. Ν. - Δικηγόρος Θεοδ. Τσιβόλας. Ἡ μελέτη τοῦ συγκεκριμένου ιδιόμορφου ἐπιστημονικοῦ κλάδου, ἰδίως ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐκδοχὴ του (ὡς τοῦ συνόλου δηλαδὴ τῶν νομικῶν καὶ κανονικῶν διατάξεων ποὺ ρυθμίζουν πρῶτιστα τίς ἔννομες σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια) ἀναδεικνύει, σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα, τρεῖς ἐπὶ μέρους πτυχὲς μείζονος πολιτικῆς σημασίας: α) τὴν ἀμφίροπη σχέση μεταξὺ τῆς «κανονικῆς» δικαιοταξίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς «ἐννομῆς κρατικῆς δικαιοταξίας», σχέση ἡ ὁποία φέρει τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς διαχρονικῆς σταθμίσεως ἀντίροπων συμφερόντων, ἰδίως ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴ τῆς διαρκοῦς διαπάλης μεταξὺ νομιμότητος καὶ κανονικότητος (τὴν ὁποία ἐνδελεχῶς ἔχει ἀναλύσει στὴν προειρημένη, ὁμότιτλη μονογραφία του ὁ καθηγ. Ἰω. Μ. Κονιδάκης), β) τὸ ἐπίκαιρο αἶτημα ἐκδημοκρατισμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, καὶ γ) τὸ ζητούμενο τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς νομοθεσίας ποὺ σχετίζεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ ὀργανισμό.

Τὸν Τιμητικὸ Τόμο κατακλείει ἡ μελέτη τοῦ Πρωτοδίκη Διοικητικῶν Δικαστηρίων Νικ. Χαμάκου με θέμα: «Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν λαϊκῶν ἀπὸ τὶς νομοκανονικὲς συλλογὲς σχετικὰ μετὰ τὴ συμμετοχὴ τους στὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 497-513). Ὁ σ. στὴν ἐμπεριστατωμένη νομοκανονικὴ μελέτη του παραθέτει ὅλους τοὺς Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ τοὺς «Νομοκάνονες» (συλλογὲς κανόνων ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτειακῆς προελεύσεως), πὺ ἀναφέρονται στὸ θέμα τῆς συμμετοχῆς ἢ μὴ τῶν λαϊκῶν καὶ ἰδίως στὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ποιμένων γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχουν ὑποστηριχθεῖ, σημαντικά, δύο –διφορούμενες– ἀπόψεις: ἡ μία θετικὴ (ὑπὲρ τῆς συμμετοχῆς) καὶ ἡ ἄλλη ἀρνητικὴ (κατὰ τῆς συμμετοχῆς), γεγονός πὺ καταδεικνύει τὴν ἐγγενῆ πολυπλοκότητα τοῦ ζητήματος. Ἰδιαιτέρη ἀναφορὰ κάνει ὁ σ. στὸ νομοκανονικὸ καθεστῶς πὺ καθιερώθηκε μετὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Χάτι Χουμαγιούν (18.02.1856) στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὴ σύνταξη τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οἱ ὅποιοι προέβλεπαν τὴ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στὴν ἐκλογὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ στὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου. Σύμφωνα μετὰ τὸν σ., οἱ Γενικοὶ Κανονισμοὶ ἀποτελοῦν τὸν πρῶτο σύγχρονο Καταστατικὸ Χάρτη Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἔχουν μεγάλη σημασία, καθὼς ἐπηρέασαν καὶ τὴ σύνταξη τῶν Καταστατικῶν Χαρτῶν τῶν ὑπολοίπων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐπέτρεπαν ἢ ἐπιτρέπουν σὲ κάποια ἔκταση, μικρότερη ἢ μεγαλύτερη καὶ σὲ συνάρτηση μετὰ τὸ σημεῖο πὺ βρῖσκονται στὴν ἱστορικὴ τους διαδρομῇ, τὴ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν ὄχι μόνο στὴ διοίκηση, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκ-

λογὴ τῶν ἀρχιερέων, τοῦλάχιστον σὲ ἀγαστὴ σύμπραξη μετὰ τὴν οἰκεία Σύνοδο, ἀποδεικνύοντας ἔτσι τὴν κανονικότητα τῆς πρακτικῆς.

Χάρης Ἀνδρέουπουλος
Δρ. Θεολογίας

Irini Dimitriyadis, *Den Günümüze Eğitim Hayatımızda Rumlar. Biyografik Portreler (Οἱ Ρωμοὶ στὴν Ἐκπαίδευσή μας ἀπὸ τὸ 1950 μέχρι σήμερα. Βιογραφικὰ πορτραῖτα)*, ἐκδ. Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, σσ. I-XXVII + 540.

Τὴν Εἰρήνη Δημητριάδου τὴν γνωρίζουμε πολλὰ χρόνια. Εἶναι μία συμπαθητικὴ φυσιογνωμία, μετὰ καλοὺς τρόπους, χαμογελαστὴ, εὐχάριστη, εὐγενικὴ καὶ μετὰ καλὴ διάθεση τὴν ὁποία ἐκτιμοῦμε ἰδιαιτέρως. Στὴν Πόλη συνήθως συναντιόμαστε τὰ Σάββατα στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Κουρούτσεσμε (Ξηροκρήνης), πὺ τελεῖται θεῖα λειτουργία. Μετὰ ἀπὸ τὴ λειτουργία συζητοῦμε γιὰ τὴν Πόλη καὶ γιὰ τοὺς Ρωμοὺς. Πρωτοῦ μιλήσουμε γιὰ τὸ βιβλίο της θὰ θέλαμε νὰ παρουσιάσουμε σύντομο βιογραφικὸ της γιὰ νὰ ἔχει μία εἰκόνα ὁ ἀναγνώστης.

Ἡ Εἰρήνη Δημητριάδου γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ πρῶτα γράμματα διδάχθηκε στὴ Δημοτικὴ Σχολὴ Χαλκηδόνας. Συνέχισε στὸ Ἀγγλικὸ Γυμνάσιο Θηλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (English High School for Girls: σήμερα Beyoğlu Anadolu Lisesi) καὶ στὸ Ἀμερικανικὸ Κολέγιο Μεγάλου Ρεύματος (σῆμ. Robert Kolej). Ἀκολούθως φοίτησε στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βοσπόρου καὶ

πραγματοποίησε προπτυχιακές, μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές. Τò 1981 προσελήφθη στò Τμήμα Μαθηματικών τού Πανεπιστημίου Βοσπόρου και από τò 2003 διδάσκει μαθηματικά στò Πανεπιστήμιο Μπαχτσέσεχιρ τής Κωνσταντινούπολης.

Ἡ Ειρήνη Δημητριάδου ἔχει γνωστικὸ ἀντικείμενο τὰ μαθηματικά, ὅμως θέλησε νὰ βάλει ἓνα λιθαράκι στὴ νεώτερη ἱστορία τῶν Ρωμίων τής Πόλης. Ἐπέλεξε ὡς θέμα νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ παρουσιάσῃ βιογραφικὰ Ρωμίων καθηγητῶν τῶν πανεπιστημίων τής Τουρκίας καὶ καθηγητῶν τής Μέσης Ἐκπαιδύσεως στὰ ξένα σχολεῖα τής Πόλεως ἀπὸ τò 1950 ἕως σήμερα. Συνέλεξε μὲ πολὺ κόπο καὶ μόχθο πολὺτιμα στοιχεῖα μέσα ἀπὸ ἀρχεῖα, μελέτες, ἐφημερίδες, λευκώματα, προφορικὲς καὶ γραπτὲς μαρτυρίες γιὰ νὰ φέρῃ στὸ φῶς τής δημοσιότητας τὸ ὑπὸ παρουσίαση πόνημα.

Τὸ πλούσιο καὶ ἀξιόλογο ὕλικὸ ποὺ συγκέντρωσε, τὸ διαιρεῖ σὲ τέσσερα μέρη.

Ἀφιερῶναι τὸ βιβλίο στὴ δασκάλισσά της Κοχαρὶκ Γκαζαρσγιάν, ποὺ τὴν ἔμαθε νὰ παίζει πιάνο καὶ χάραξε τὴν πορεία τής ἐκπαιδύσεώς της καὶ κατὰ κάποιον τρόπο τὴ ζωὴ της, στὸν ἐπιβλέποντα καθηγητὴ τής διδακτορικῆς της διατριβῆς Μουράτ Σερετέλ καὶ στὸν Ἐνβέρ Γιουτζέλ, πρόεδρο τής Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ Παν. Μπαχτσέσεχιρ τής Κωνσταντινουπόλεως, ποὺ τής ἄνοιξε νέους ἀκαδημαϊκοὺς ὀρίζοντες καὶ τὴν παρότρυνε νὰ γράφῃ τὸ βιβλίο. Ἀκολουθοῦν σύντομο βιογραφικὸ τῆς συγγραφέως, τὰ περιεχόμενα, οἱ εὐχαριστίες, ὁ πρόλογος τοῦ Ἐτχέμ Ἐλντέμ, Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα γιὰ ποῖό λόγο ἔγραψε τὸ βιβλίο της.

Ἀρχίζει μὲ τὰ βιογραφικὰ (σσ. 3-40) τοῦ Παναγιώτη Ἀμπατζῆ (1923-2015), τοῦ Στέφανου Γεράσιμου (1942-2005)

καὶ τοῦ Βαγγέλη Κεχριώτη (1969-2015).

Τὸ πρῶτο μέρος (σσ. 41-291) τοῦ βιβλίου περιλαμβάνει τοὺς Ρωμιούς καθηγητῆς τῶν Πανεπιστημίων τής Τουρκίας: Ἰωάννη Ἀναστασιάδη (1914-2006), Κρίτωνα Τζούρη (1942-1996), Δαμιανὸ Δανόπουλο (1927-), Γεώργιο Δημητριάδη/Γιώργη-Ντεμίργκιλ/Δεμίρ Ντεμίργκιλ (1927-1990), Κρίτωνα Ἀναστασιάδη-Ντιτσιμέν (1924-2008), Ἰωάννη Σταματιάδη (1924-2018), Γεώργιο Στεφανόπουλο (1944-), Ἔρση Ἀμπατζῆ-Κάλφογλου (1959-), Ἰωάννα Κουτσουράδη (1936-), Κωνσταντῖνο Μήτση (1923-2000), Ἰωάννη Σκαρλάτο (1947-), Εὐᾶ Ἀλεξάνδρου-Σαρλάκ (1962), Νικόλαο Σαράντη-Καραμεσίνη (1920-1992), Ἰωακείμ Λαγοῦρο (1924-2015), Μιχάλη Σκαρλάτο (1922-) καὶ Λεωνίδα Γιωτάκη (1917-). Παρακάτω ἀναφέρει ὅσους δίδαξαν καὶ διδάσκουν στὸ Τμήμα Ἑλληνικῆς Γλώσσας καὶ Φιλολογίας στὸ Παν. τής Κωνσταντινουπόλεως: Κορνηλία Τσεβίχ-Μπαϊβεργιάν (1967-), Μάγδα Φραγκοπούλου-Τσοκῶνα (1964-), Χρήστο Φωτιάδη (1947-), Παρασκευὴ Μπερμπερ-Κατακαλοῦ (1972), Βικτωρία Νάτση (1970), Μαρίκα Μπεκάρ-Παντελάρα (1966-), Κατερίνα Σαρίογλου (1949-2017) καὶ Εἰρήνη Σαρίογλου (1972-). Στὴ συνέχεια παρουσιάζει Ρωμιούς ἐπιστήμονες ἐγνωσμένου κύρους ἢ ἐξαιρετικῆς ἐμπειρίας ποὺ δίδαξαν σὲ Πανεπιστήμια τής Τουρκίας: Ἀρίσταρχο Τσάπου (1945-), Ἰωάννη-Γιλιμάζ Καϊνή (1932-1987), Βύρωνα Ματαράγκα (1950-), Ἡρακλῆ Μήλλα (1940-), Ἀπόστολο Πορίδη (1966-) καὶ Κωνσταντῖνο Σανταλτζίδη (1951-).

Τὸ δεύτερο μέρος (σσ. 293-354) εἶναι ἀφιερῶμένο στοὺς Ρωμιούς καθηγητῆς τής Μέσης Ἐκπαιδύσεως τῶν ξένων σχολείων τής Πόλεως. Βιογραφοῦνται οἱ: Ρόζα Ἀλεξάνδρου (1965-), Λουκία Ντουγιουντσόγλου-Τσαρχάτογλου (1921-

2010), Δέσποινα Παπίνη-Φιλίππου (1951-), Τζούλια Χαλαρίδου-Χανάζογλου (1917-2015), Βασίλειος Χανόπουλος (1921-2011), Ίωάννης Κεχαγιόπουλος (1915-2001), Δημήτριος Μενεγάκης (1897-2000), Μαρία Ένεπέκογλου-Πασαδαίου (1922-2007), Ραλλοῦ Ρχασῆς (1908-1969), Θεμιστοκλῆς Σανταλτζίδης (1916-1998), Τζούλια Ζαφειριάδου-Σταυρίδου (1930-2014), Βεατρίκη Γουβάνογλου (1921-1999), Ἡλίας Φραντζῆς (1919-1978), Στράτος Ἐμμανουηλίδης καὶ Σταῦρος Μούτσογλου.

Στὸ τρίτο μέρος (σσ. 355-444) ἡ συγγραφέας ἀσχολεῖται μὲ πρόσωπα ποὺ ἐργάστηκαν σὲ πανεπιστήμια, κολέγια καὶ ξένα λύκεια τῆς Πόλης. Αὐτοὶ εἶναι: Ἄννα Μακρίδου-Ντερμαρντιροσιγιάν (1922-2003), Γεώργιος Μαντίκας (1914-1988), Μαρία Θεοδωρίδου-Ἀσκιτσόγλου (1917-2004), Σοφία Μπογιατζῆ-Γκουβενέρ (1947-), Οὐρανία Χαραλαμποπούλου (1936-), Ἑλένη Γιαμανίδου-Ξανθοπούλου (1928-2013), Εἰρήνη Σινάνογλου (1913-2014), Ἰφιγένεια Σιβρῆ (1917-2007), Ἐλισάβετ Μπαλλῆ (1915-;), Φωτεινὴ Μπαλλῆ (1919-;), Σταῦρος Κωτσονόπουλος (1918-1998), Μανώλης Ἀγγελίδης-Ὀνγκέλ (1903-1967), Ἀριστείδης Πασαδαῖος (1912-2003), Συμεὼν Συμεωνίδης (1911-1980), Ἡλίας Τρικεριώτης/Ἡλιγιάς Τσελίκτουρκ (1902-1972), Μαντὰμ Χρηστίδου καὶ οἱ συνεργάτες τῆς, Δωροθέα-Μαρία Βλαστοῦ (1897-;), Νικόλαος Λουμπίμωφ (1919-2005) καὶ ὁ συνεργάτης του Θανάσης, Ἀπόστολος Ἀποστολίδης, Φώτης Δάκος (1925-2012), Πέτρος Δότσος (1915-2016), Ἑλένη Καρακάσογλου (1921-2012), Βασιλικὴ Κυριαζῆ-Πετρίδου (1936-) καὶ Βασίλειος Σινάνογλου (1912-2005).

Τὸ τέταρτο μέρος (σσ. 445-498) περιέχει τὴ νέα γενιὰ τῶν Ρωμῶν ποὺ εἶναι ἐνταγμένοι στὴν ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα

ἢ ἔχουν συγγραφικὸ ἔργο. Αὐτοὶ εἶναι: Στέφανος Μπενλίσοῦ (1976), Φώτης Μπενλίσοῦ (1976-), Γεώργιος Μπενλίσοῦ (1968-), Μαριλένα-Λεάνα Ταστζιάρ (1980-), Γαβριὴλ Πετρίδης (1975-), Μιχάλης Κουγιουτσοῦ (1972), Ἄρης Τσακίρης (1980-), Ἰωακείμ Ξεφτέλης (1980-), Γεώργιος Σενίκογλου (1982-), Εὐάγγελος Σαριγιαννίδης (1986-) καὶ Μᾶρκος Ψαρόπουλος (1972-1997). Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται στὴ νέα γενιὰ τῶν Ρωμῶν καθηγητῶν ποὺ διδάσκουν στὰ ξένα σχολεῖα: Τατιάνα Σανλιόγλου (1971), Δέσποινα Εὐθυμιάδου (1973-), Μαρίνα Τσάπου-Γαλίτση (1990-) καὶ Ρομίνα Τόντμαν-Σπανίδου (1978-).

Ἀκολουθεῖ τὸ παράρτημα (499-511), τὸ ὁποῖο χωρίζεται σὲ δύο μέρη: Τὸ πρῶτο μέρος παρουσιάζει μὲ βάση τὰ μητρώα ἐκπαιδευτικῶν καὶ σχολικὰ λευκώματα Ρωμιῶν καθηγητῶν καὶ προσωπικῶν τῶν ξένων σχολείων τῆς Πόλεως. Συγκεκριμένα στὴ σχολὴ Saint Benoit τοῦς: Νεφέλη Ἀθανασιάδου (1938-), Ξανθίππη Παμίρο (1922-;), Γεώργιο Ναρλῆ, Δημήτριο Νικολαΐδη, Κωνσταντῖνο Σκανδόπουλο, Τερέζα Ἰσταμπούλογλου καὶ Τερέζα Ἀλτίνογλου. Στὴ σχολὴ Saint Michel τὸν Κωνσταντῖνο Ὑφαντόπουλο (1920-;) καὶ τὸν Ἀπόστολο Σαχάπογλου (1935-;). Στὴ σχολὴ Sainte Pulcherie τὴν Οὐρανία Χαραλαμποπούλου, τὴν Ἀλίκη Σισιλίδου, τὴ Λιλὶ Καμπερῆ, τὴ Μάρθα, τὴν Εὐφροσύνη Μιόζη καὶ τὴν Εἰρήνη Ἀποστολίδου-Φιλίδου. Στὸ Notre Dame de Sion τὴν Ἀνζέλ Ἀρμάο καὶ τὴν Ἀλίκη Ἰωαννίδου. Στὴν Ἀγγλικὴ Σχολὴ Ἀρρένων τὸν Σπύρο Παππά, στὸ Robert Kolej τὴ Φανὴ Ἀποστολίδου-Κεφαλαῖ, τὴν Εὐδοξία Λαζαρίδου, τὸν Νίκο Σιδερίδη καὶ τὸν Γεώργιο Γεωργιάδη. Στὸ Παν. Κωνσταντινουπόλεως τὴν Κλεάνθη Παπίνη-Βαρλαῖ. Στὸ δεύτερο μέρος κάνει

σύντομη ιστορική ανασκόπηση τών Ρωμαϊκών σχολείων τῆς Πόλης.

Παρακάτω ἀναφέρει τὰ ὀνόματα πληροφοριοδοτῶν ἀπὸ συνεντεύξεις καὶ μέσω τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ταχυδρομείου (σσ. 513-514). Παραθέτει τὴ βιβλιογραφία (σσ. 515-525) καὶ εὔρετῆριο κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σσ. 527-540).

Ἡ Εἰρήνη Δημητριάδου μὲ τὴν πολυετῆ προσφορά τῆς στὸν ἀκαδημαϊκὸ χῶρο, τὸ κῦρος ποὺ διαθέτει, τὸν γενικὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμηση ποὺ ἔχει κερδίσει, κατάφερε νὰ μελετήσῃ ἀρχεῖα, στὰ ὁποῖα ἡ πρόσβαση δὲν εἶναι εὐκόλη. Ἦλθε σὲ ἐπικοινωνία μὲ πρόσωπα ποὺ βιογραφεῖ, μὲ μέλη τῆς οἰκογένειάς τους, μὲ φίλους καὶ γνωστούς τους. Ὡς Κωνσταντινουπολίτισσα γνωρίζει πολὺ καλὰ τὶς συνθήκες ζωῆς στὴν Πόλη. Μελετᾷ τὴν καταγωγή τους (π.χ. Πολίτες, Καραμανλῆδες, Χιῶτες, Ἡπειρώτες), τὴν οἰκογένειά τους, τὴ μόρφωσή τους, τὶς δυσκολίες τους, τὰ τραύματά τους, δηλ. τὴν ἐπιστράτευση τῶν 20 ἡλικιῶν (1941), τὸν Φόρο Περιουσίας (Varlık Vergisi) (1942), τὰ Σεπτεμβριανά (1955), τὴν καθημερινὴ ζωὴ τους, τὴν πολιτισμικὴ καὶ κοινωνικὴ συμβολή τους καὶ πῶς ἦταν ἡ ζωὴ τῆς Πόλεως καὶ τῆς Ρωμιοσύνης. Ἀγγίζει ἓνα ζήτημα ἐκπαιδευτικὸ πολὺ σημαντικὸ καὶ πρωτότυπο, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴ συμβολὴ στὴν ἐπιστήμη. Παρουσιάζει ἄγνωστες πτυχὲς τῶν Ρωμιῶν καθηγητῶν στὰ Πανεπιστήμια τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ξένων σχολείων

τῆς Πόλης, ποὺ δὲν ἔχουν μελετηθεῖ. Περιγράφει ὅλα τὰ στάδια τῆς ζωῆς τους μὲ λεπτομέρειες καὶ δημοσιεύει πλούσιο φωτογραφικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τους. Ἐπισημαίνει ὅτι οἱ καθηγητὲς πανεπιστημίων δὲν ἦσαν ἀπλῶς καθηγητὲς ἀλλὰ πρωτοπόροι καὶ πρότυπα γιὰ τοὺς μαθητὲς καὶ γιὰ τοὺς συναδέλφους τους. Κάποιοι τιμήθηκαν γιὰ τὴν προσφορά τους μὲ τιμητικούς τόμους καὶ μὲ τεύχη-ἀφιερῶματα σὲ περιοδικὰ, ὅπως ἡ Ἰωάννα Κουτσουράδη, ὁ Κρίτων Ἀναστασιάδης-Ντιτσιμέν, ὁ Στέφανος Γεράσιμος καὶ ὁ Γιάννης Καϊνῆς. Ὄνόματα καθηγητῶν ἔχουν δοθεῖ σὲ πολιτιστικούς καὶ ἄλλους χώρους, ὅπως στὸ ἐργαστήρι Ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη Ἀναστασιάδη καὶ σὲ μεγάλο πάρκο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ ὄνομα τοῦ Κρίτωνος Τζούρη, στὸ ὁποῖο μάλιστα τοποθετήθηκε καὶ προτομὴ τοῦ τιμώμενου Καθηγητῆ Τζούρη.

Κλείνοντας, θέλουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ Εἰρήνη Δημητριάδου ἔχει ἐκπονήσει μὲ σαφήνεια καὶ μεθοδικότητα μία ἐξαιρετικὴ μελέτη ποὺ ἀπουσίαζε μέχρι σήμερα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν εἶναι ἄξια πολλῶν συγχαρητηρίων. Τὸ βιβλίο τῆς ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ καὶ θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργον νὰ μεταφρασθεῖ καὶ στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα.

Πασχάλης Βαλσαμιδῆς
Επίκουρος Καθηγητῆς Δ.Π.Θ.